

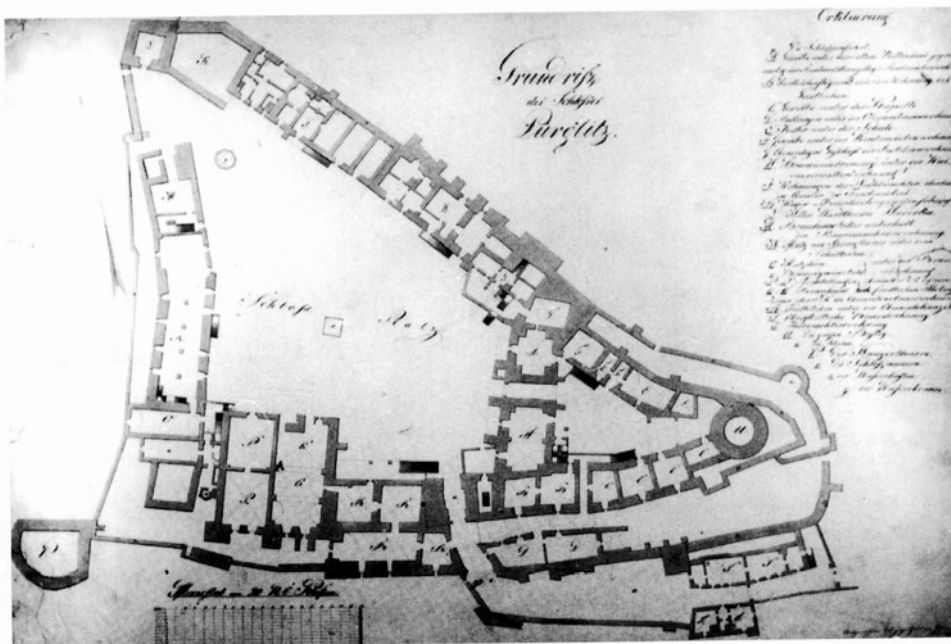
NOVÉ POZNATKY Z OPRAVY KŘIVOKLÁTU - VÝCHODNÍ ČÁST HORNÍHO HRADU

VLADISLAV RAZÍM

V květnu a červnu 1993 přistoupil Památkový ústav středních Čech k opravě, resp. výměně vnějších omítek některých budov nebo jejich částí na hradě Křivoklátu. Přitom byly kompletně sejmuty novodobé omítky na Velké, válcové věži, na vnitřním, jižním úseku hradby mezi touto věží a tzv. královniným křídlem a na severním průčelí jižního křídla horního hradu v úseku mezi Velkou věží a arkádou nesoucí přístupovou pavlač ke vchodu do kaple, zde ovšem s výjimkou průčelí samotné kaple v patře. Dílčím způsobem byla rovněž opravována fasáda východního průčelí kaple, která se uplatňuje pouze ve své nejsvrchnější části nad ochozem u věže. Z hlediska stavebně historického vývoje tohoto významného královského hradu tedy byly zpřístupněny některé jeho nejdůležitější části, jejichž průzkum přinesl velice závažné poznatky.

Průzkum byl realizován 15. 5. po hrubém odstranění omítek a 18. 5. 1993, kdy byly líce zdiva očištěny (otryskány) proudem vody. Z důvodů finančních, časových (18. 5. se zároveň již začalo nově omítat) a také proto, že je k dispozici zaměření předmětných fasád, bylo upuštěno od fotogrammetrie. Dokumentace tedy sestávala z popisu náleзовých situací, z manuálního zaměření nových nálezů do uvedeného plánového podkladu měř. 1:50 a z fotografování. V několika případech byly realizovány lokální sondy do líců zdiva, na některých místech naopak musely být respektovány dochované fragmenty středověkých omítek. Výsledky průzkumu prezentujeme jako materiálový příspěvek, který zde nemůže být plně zasazen do celkového kontextu všech současných vědomostí o hradním areálu. Podobný pokus by ostatně narazil na absenci podrobného publikování rozsáhlého archeologického výzkumu na hradě v uplynulých 20 letech¹⁾.

1) Naposledy T. Durdík, Nové objevy na Křivoklátě, Muzejní a vlastivědné práce - Časopis společnosti přátel starožitnictví 31/101, 1993, s. 51-52. Srov. také práce stejného autora citované dále.

Obr. 1: Plán hradu Křivoklátu, po roce 1826 (SOA Křivoklát). (Reprofoto H. Floriánová)

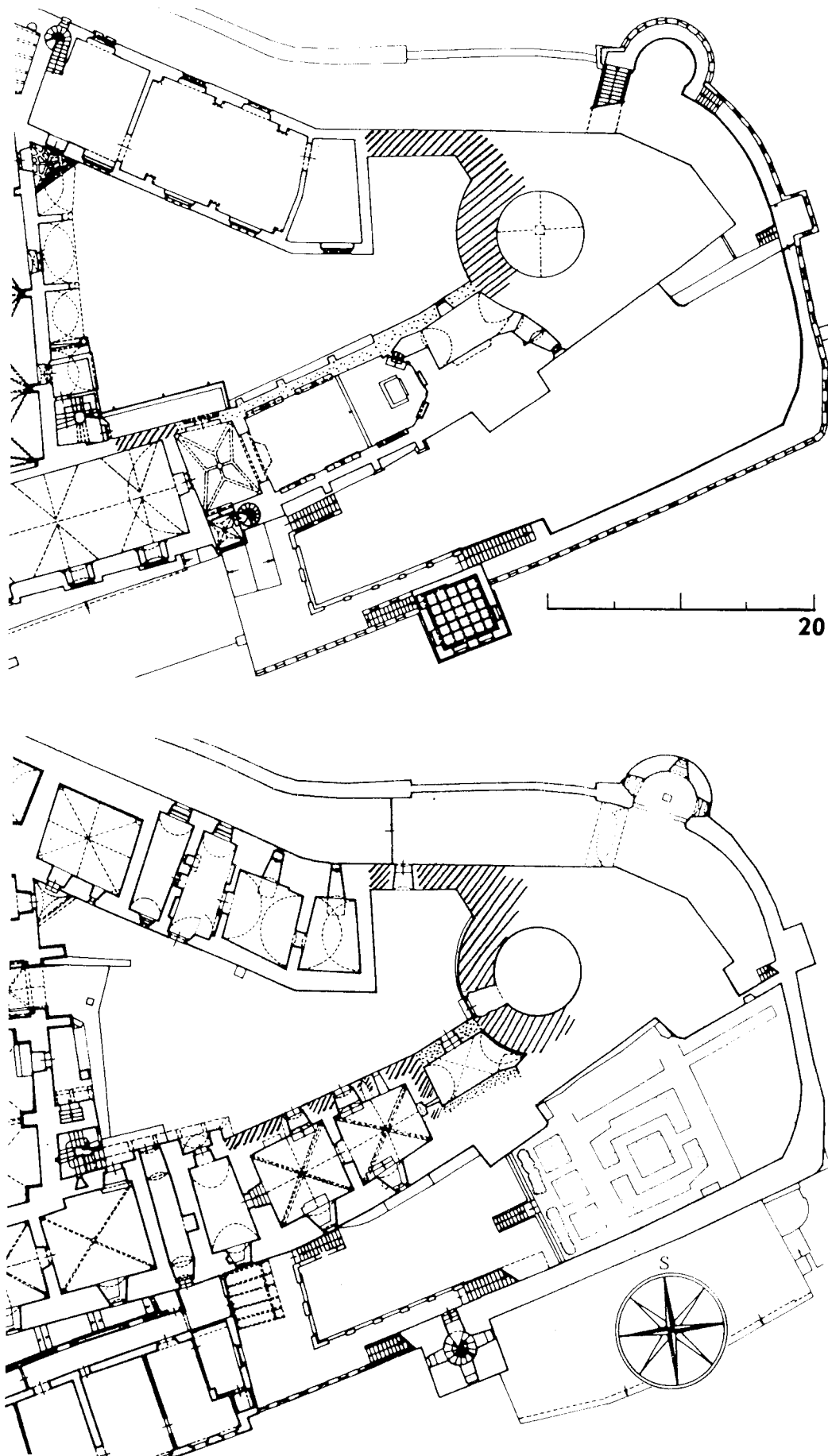
POPIS NÁLEZOVÝCH SITUACÍ

1. HRADEBNÍ ZEĎ MEZI VELKOU VĚŽÍ A TZV. KRÁLOVNINÝM KŘÍDLEM

Vnitřní, jižní líc úseku hradby v délce asi 8 m je vystavěn z lomového kamene, velmi hrubě lícovaného, s četnými vysprávkami úlomky cihel a prejzů. Koruna zdi pod ochozem je novodobá, tvořená několika řadami cihel, podobně jako při lici vnějším, severním, kde na ni nasedá z kvádrů vyzdčené cimbuří²⁾. Na západě zeď přiléhá na spáru v celé výši k budově tzv. královnina křídla, jehož průčelí, znovu vystavěné roku 1922 (datované ve štítě), je však za profil hradby druhotně zasunuto³⁾. Integrovaní, původní součástí hmoty zdi je rovněž její tupoúhle se zesilující část při věži. Provázanost líce zdi se zdí věže byla vzhledem k drobnostem lomového kamene, nepravidelnosti líce zdiva s množstvím malty a jeho uvedeným vylepením úlomky páleného materiálu velmi těžko ověřitelná, přesto však byla

2) Srov. vnější líc hradby před omítnutím např. na snímku z roku 1952 v: D. Libal a kol., Státní hrad Křivoklát, SHP SÚRPMO, Praha 1987 a násl., rk., obrazová dokumentace II, č. 26

3) Kromě charakteru zdiva tzv. královnina křídla to dokládá i dokumentace, pořízená po zřízení budovy roku 1876. Srov. např. plán č. 143/a v SOA, prac. Křivoklát, složka stavebních plánů k hradu Křivoklátu, z něhož je zřejmé, že hlavní hradba, v těchto místech totožná se severní zdí královnina křídla, byla roku 1910 dochována jen v rozsahu základového zdiva.

Obr. 2: Plán přízemí (dole) a 1. patra (nahore) východní části horního hradu s vyznačenými partiemi zkoumaného zdiva. Šrafované zdivo raně gotické, tečkované pozdně gotické. (Plánové zaměření SÚRPMO, vyznačení výsledků průzkumu autor)

potvrzena v krátkém úseku, který výškově koresponduje s oknem sakristie v patře protilehlého průčelí. Je však třeba upozornit na to, že struktury líců lomového zdiva hradby a věže se od sebe poněkud liší, věž je na rozdíl od hradby navíc opatřena znatelně kónickou nejspodnější částí. Nejvýhodnější, v půdorysu sešikmený díl líce hradby je zhruba do výše 3 m v ploše silně vyspraven cihlami o výšce 6 cm. Cihlami stejného charakteru je rovněž obezděna špaleta novodobého průchodu v hradbě, vedoucího na severní parkán.

2. SEVERNÍ PRŮČELÍ JIŽNÍHO KŘÍDLA HORNÍHO HRADU MEZI VELKOU VĚŽÍ A PAVLAČÍ VCHODU DO KAPLE

Úsek průčelí je tvořen východní částí, završenou cimbuřím, a částí západní, která náleží budově s kaplí v patře. Ustupující průčelí vlastní kaple, tedy patrová část tohoto dílu, nebylo při opravě dotčeno, zatímco na celé ostatní ploše byly omítky vyměněny.

Východní část nádvoří zdi je podobně jako předchozí, severní úsek hradební zdi horního hradu, vystavěna z lomového kamene, nejsvrchnější část pak z cihel, na něž nasedá recentní kvádrové cimbuří. Z recentních cihel je vyzděn i krátký úsek této zdi, připojený přímo k tělesu kaple, a to zhruba od úrovně proluk sousedního cimbuří až pod horní pultovou stříšku. Anomáliemi v lomovém lici popisovaného úseku zdiva jsou nesouvislá jedna vrstva menších hrubě opracovaných pískovcových kvádrů mezi překladem okna sakristie a armaturou západního nároží a podobná, svislá linie kvádrů, která nahoře počíná pod západním koncem cimbuří. Zatímco u vodorovné řady těchto kamenů není případný konstrukční smysl jasný, lze svislé kvádry ztotožnit s jakousi armaturou v místě mírně tupouhle se zalamující zdi na předělu mezi vlastní budovou s kaplí a zdí mezi ní a válcovou věží. Tato armatura však není souvislá, ale je tvořena jen několika kameny (2 největší asi jeden metr pod cimbuřím a zhruba v úrovni podlahy 1. patra jižního křídla). Nejcelistvější úsek tohoto stavebního prvku představují 3 těsně nad sebou umístěné kvádry, z nichž nejspodnější leží v rovině se sedlem sousedního přízemního portálu pod sakristií. Pod tímto kvádrem až k terénu je naproti tomu již plynule probíhající lomové zdivo, beze stop po případné stavební césuře.

Vzájemný chronologický vztah průčelí a Velké věže byl, podobně jako u protější hradby, jen těžko ověřitelný, zde navíc kvůli elektrickému kabelu, umístěnému přímo v koutě, a ostění novodobého portálu vstupu do přízemí věže. Ve výškové úrovni s oknem sakristie a zhruba o dva metry výše jsou zdiva v krátkých prokazatelných úsecích provázána. V úrovni parapetu uvedeného okna byl zachycen fragment nejspíše středověké omítky, plynule přecházející z jednoho zdiva na druhé. Ostění obdélného okna do sakristie je kompletně původní, pozdně gotické, zatímco sedlový portál pod ním je naopak celý novodobý, z přestavby na přelomu

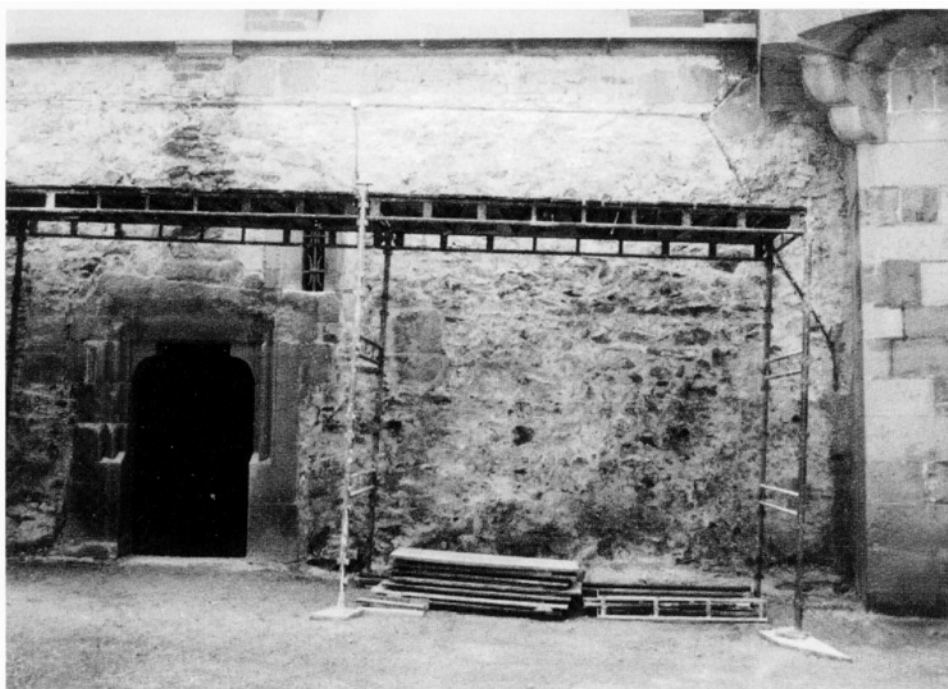

Obr. 3: Úsek průčelí mezi Velkou věží a kaplí. (Foto autor, květen 1993)

století. Plochý vylehčovací oblouk z cihel nad ním, který na obou stranách nedosahuje délky nadpražního překladu, nepochybně náležel staršímu vchodu menší šíře⁴⁾.

Armaturou z pískovcových kvádrů je zpevněno také západní nároží tohoto dílu nádvoří zdi, v patře předstupující před průčelí kaple. Tato armatura dole končí asi 60 cm pod úrovní profilace pultové mezipatrové římsy, přičemž nejspodnější kvádr nasedá na dvě řady na hloubku zazděných cihel, které nepřesahují délku tohoto kvádrů. Pod armaturou je zhruba čtvercové okénko, jehož ostění (kromě novodobého parapetního dílu a mříže) je patrně pozdně středověké nebo renesanční. Toto okno spolu s románským okénkem v jeho západním sousedství již náleží místnosti pod kaplí, stejně jako půlkruhově sklenutý portálek vedle něj. Pískovcové ostění okénka, po celém obvodu ven rozevřené, je zřejmě celé středověké, na rozdíl od ostění portálu, jehož svislé části s oblounem na hraně jsou novodobé. Požárem kdysi značně poškozený záklenek portálu, zcela zbavený původních líců, lze pokládat za románský. Druhé románské okénko, vedoucí do sousední, západní prostory pod kaplí, má původní jen záklenek, stojky jsou novodobé. Okénko bylo původně jistě vysoké shodně s předešlým, ale již při pozdně gotické přestavbě

4) Stav portálku před přestavbou srov. zejm. na zobrazení nádvoří z roku 1803 v D. Líbal a kol., cit. pozn. 2. obraz. dokumentace I, č. 40. (obrázek na titulní straně tohoto časopisu)

Obr. 4: Úsek průčelí jižního křídla pod kaplí. Po stranách portálku kameny odsekaných konzol, stopy třetí konzoly těsně při a částečně pod kvádrovým pilířem pavlače vpravo. Nahoře patky opěrných pilířů kaple. (Foto autor, květen 1993)

bylo dole zkráceno vložení překládového bloku sedlového portálu. Tento překlad portálu je rovněž značně poškozený, téměř zcela zbavený profilované části, obě stojky členěné oblouny jsou až na jeden díl pod levou konzolou novodobé.

Velmi nepravidelný líc lomového zdiva přízemí pod kaplí obsahuje kromě popsanych dveřních a okenních otvorů 3 skupiny opracovaných pískovcových kamenů, které lícují s okolním zdivem, ale jejich líc evidentně není v původní podobě. Východní skupina je umístěna těsně při profilovaných kvádrech levé stojky sedlového portálu. Sestává ze dvou kvádrů, spodního téměř čtvercového, horního na výšku obdélného. Spodní kvádr dole končí přesně v rovině se spodní ložnou spárou dílu ostění s konzolou. Výška této úrovně je asi 180 cm od terénu. Střední skupina je situována přesně 282 cm západně od předešlé skupiny, tedy vpravo od sedlového portálu, a je opět tvořena dvěma pravidelnými kameny podobného tvaru, přičemž horní kvádr je poněkud kratší. Výška této skupiny je zcela shodná se skupinou první. Západní skupina je od střední vzdálena asi 300 cm. I přes poněkud ztížené možnosti prozkoumání bylo možno identifikovat opět minimálně 2 opracované kvádry, zprava však již částečně zakryté novodobým kvádrovým zdivem pavlače vchodu ke kapli. Výška nejspodnější rozeznatelné úrovně těchto kamenů opět zcela korespondovala s předešlými skupinami.

Ve shodě s potvrzujícími výsledky archeologického výzkumu, pouze na základě výšky nad terénem a vzájemné vzdálenosti, lze tyto skupiny kamenů per analogiam s jistotou interpretovat jako zbytky po odsekaných konzolách a výběžích žeber klenutého arkádového ochozu⁵⁾. S tímto závěrem korespondují také stopy další sku-

piny těchto kamenů nad pavlačí ke kapli, dobře znatelné i přes omítky. Spodní úroveň minimálně tři kamenů nad sebou je 208 cm nad pavlačí a střed spodního z nich 105 cm vpravo od vnitřní hrany rozměrné lomené arkády vchodu do kaple. Tento dolní kámen také nese zřetelné stopy odsekané dolní části konzoly, jejího negativu na trojúhelném základě. Je-li evidentní, že pavlač v přízemí zakrývá minimálně jeden další oblouk ochozu, je předpokládána poloha pravé, západní konzoly tohoto oblouku, zhruba ve svislici s uvedenými kameny v patře. To pak svědčí o dalším podlaží tohoto ochozu, jehož indicie lze ostatně na průčelí sledovat i dále směrem západním⁶⁾.

Výrazná pultová římsa, dole zakončená výžlabkovým profilem, která odděluje ustupující patro s kaplí od přízemku, je zřejmě kompletní replikou z úprav na přelomu 19. a 20. století. V lici nasedá na cihelný pruh zdiva, tvořený převážně 5 řadami na hloubku zazděných cihel, jejichž relativní chronologie není zcela jasná, nejspíše jsou však starší, než tato římsa. Cihelný pás je zřejmě současný s cihelným základem kvádrové armatury při jeho východním konci. Pruh cihel je přerušen jakýmsi základem opěrných pilířů kaple, tvořenými vždy dvojicí vedle sebe uložených pískovcových kvádrů zhruba čtvercového tvaru, které lícují s okolním zdivem (existence základu východního pilíře však nebyla ověřena, neboť omítka právě v těchto místech byla ponechána). Pozoruhodná je západní dvojice kamenů, která je poněkud (max. 10 cm) posunuta západněji z osy opěráku a může naznačovat, že tento základ nemusí s existujícím opěrákem přímo geneticky souviset. V těsném západním sousedství těchto základů pilíře, v prostoru mezi ním a vyloženým zábradlím pavlače, je v lici zdiva zazděn další opracovaný kámen, tentokrát tvaru zhruba pravouhlého lichoběžníka, jehož původ a smysl jsou nejasné.

3. VÝCHODNÍ PRŮČELÍ KAPLE NAD OCHOZEM U VELKÉ VĚŽE

Líc zdiva zde nebyl zcela obnažen, ale byla sejmuta pouze narušená povrchová vrstva omítky. Zhruba

5) Výškou i rozestupy tyto fragmenty konzol korespondují zejm. se situací na hradech Zvíkově a Písku. K archeologickému výzkumu před křídlem s kaplí srov. T. Durdík, cit. v pozn. 1, a též, Investorská zpráva o výzkumu hradu Krivoklátského v roce 1991, nepublik. rkp. ARÚ AV (autorovi děkuji za laskavé zapůjčení).

6) Stopy další konzoly jsou asi 340 cm dále k západu.

v celé dolní polovině průčelí se objevil líc výrazně vysprávaný cihlami, taškami, při jižním nároží hlavně úlomky prejzů. Vysprávky nejspíše souvisejí s odbouráním zde doložených přístavků při opravě věže v 80. letech minulého století⁷⁾.

4. VELKÁ VĚŽ

Vnější plášť zdiva válcové věže o vnějším průměru asi 12 m a výšce od úrovně nádvoří asi 30 m je po celém obvodu rozvinut pouze zhruba v úrovni 3 pater, zatímco vysoká přízemní část je s výjimkou nádvorního segmentu obezděna ochozovou plošinou, na východě vybíhající v ostrý klín. Kromě toho je vnější plášť zdiva věže přístupný v malém rozsahu rovněž v interiéru přilehlé přízemní místnosti pod sakristií kaple. Až na drobné fragmenty historických omítek bylo při opravě zpřístupněno celé zdivo exteriéru věže⁸⁾.

Zdivo věže je vystavěno z místního lomového kamene, jen jeho nejspodnější část v rozsahu mírně kónického soklu je na nádvorní straně vybudována ze dvou až tří nesouvislých řad nepravidelných pískovcových kamenů, prokládaných tenčími lomovými kameny. Středověké zdivo věže končí asi 50 cm pod profilovanou korunní římsou z 80. let minulého století, mírně kónický pruh lomového zdiva pod římsou je s ní současný⁹⁾. Sama struktura zdiva věže není zcela jednotná a napovídá o příslušnosti ke dvěma hlavním stavebním etapám, přičemž nelze vyloučit - hlavně v dolní polovině stavby - etap více, jež se nepodařilo spolehlivě rozlišit. Vzájemná hranice těchto dvou etap probíhá zhruba ve výšce 15 m od úrovně nádvoří, někde v rovině výběhů klenby 1. patra¹⁰⁾. Rozdíl mezi oběma částmi stavby je zejména v tom, že spodní část je zděna v podstatě integrálně z lomového kamene (až na několik výjimek a dodatečně vysprávky poškozeného líce), kdežto horní část byla vedle lomového kamene již přímo budována rov-

Obr. 5: Horní část věže na západní straně. Nahoře mírně kónický pruh novodobého zdiva, pod ním cihlami zazděné otvory po dřevěných vzpěrách ochozu, částečně ohraničené pískovcovými kameny. (Foto autor, květen 1993)

něž z poměrně značného množství opuky, pískovce, úlomků cihel různých rozměrů i z prejzů. Tvary, rozměry i povrch tohoto ostatního materiálu napovídá tomu, že byl druhotně použit z nějakých zaniklých stavebních konstrukcí¹¹⁾, jen v menší míře snad mohlo jít o nepodařené kusy.

U pískovcových kamenů jde evidentně většinou o původně architektonické články, dnes většinou nerozlišitelné profilace, které byly do líce zdiva uloženy naležato, delší osou směrem ke středu věže. Nejvíce těchto pískovcových kvádrů se nalézá přibližně v úrovni podlahy svrchního patra a zhruba o 2 m níže, nejvíce pískovce spolu s opukou, převážně v podobě menších amorfních kamenů, je v rovině oken 2. patra na západní a jihozápadní straně. Výrazná směs lomového kamene, opuky, prejzů a cihel (většinou 7-7,5 cm vysokých) je rovněž na předělu mezi 1. a 2. patrem. Líce zdiva jsou značně nepravidelné, jak je nejvíce patrné mezi 2. a 3. patrem na jihozápadě a v úrovni horní části 1. patra; nejvýraznější deformace tohoto druhu v podobě rozsáhlé deprese je na východní straně v úrovni portálku do 1. patra ve směru od kaple. Dolní polovina věže, od uvedené přibližné hranice mezi 2 stavebními periodami, vykazuje druhotné vysprávky prejzy a cihlami (nejčastěji výšky 6,5-7,5 cm). Tímto materiálem a plochými taškami je doslova vylepena velká plocha na východě ve výšce asi 2 m nad ochozem, těsně nad ochozem na stejné straně je pak podobná plocha vyspravena pouze prejzy. Stopy několika různých oprav zdiva lze sledovat ve spodní partii věže na nádvorní straně; pozoruhodné jsou zde zejména velké vysprávky níz-

7) Tyto přístavky jsou zřejmě totožné s těmi, které zachycují zobrazení a fotografie z 19. století (srov. D. Líbal a kol., cit. v pozn. 2, obrazová dokumentace, pass.).

8) Podrobnější popis věže, dokumentaci a literaturu srov. v: T. Durdík, Grosser Turm der Burg Krivoklát und seine genetischen Zusammenhänge, Castellologica Bohemica 1, Praha 1989, s. 15-34.

9) Mockerova rekonstrukce věže proběhla v letech 1884-1885 (srov. T. Durdík, cit. v pozn. 8 a tam uvedené literaturu).

10) Přesnější předěl nebylo možno spolehlivě určit. Jedna jakoby dělicí vrstvička z břidlicových placáků byla zachycena v krátkém úseku necelé 2 metry nad portálkem ke kapli, druhá, podle našeho mínění pravděpodobnější, 57 cm nad překladem portálku ke královinu křídla.

11) Nasvědčovaly tomu zejména stopy přepálení a nátěrů na profilovaných částech kamenů (podrobněji viz dále).

Obr. 6: Detail sondy do zazdívký otvoru vzpěry ochozu věže s otiskem v maltě v pozadí. (Foto autor, květen 1993)

kými cihlami (5,3 cm) v nesouvislém pruhu zhruba ve $\frac{2}{3}$ délky segmentu od severního styku s hradební zdi směrem k portálku do přízemí, ve výšce asi 200 cm od země. Nepochybně souvisí se zrušenou dřevěnou konstrukcí, druhotně připojenou k tělesu věže. V nejspodnějších partiích západního líce věže do výšky 3 - 5 m byly již při její stavbě místy použity nepravidelné i opracované pískovcové kameny a velké kusy opuky (velká část tohoto pískovce má zabarvení do červena).

Četné vysprávky zdiva a jeho nepravidelné lícování, které zabránilo dokonalejšímu odstranění malty a omítky kolem spár mezi kameny, nedovolily soustavněji sledovat systém pozůstatků štenýřového lešení, s výjimkou horní poloviny věže. Dřevěné nosníky lešení, dochované v líci zdiva, měly většinou čtvercový průřez o straně 10 - 15 cm, méně často průřez kruhový o průměru 8 - 10 cm. Vzájemně byly vzdáleny ve vodorovném směru 100 - 150 cm, ve směru svislém zhruba 135 - 150 cm.

Další významné pozůstatky nosných dřevěných konstrukcí patří někdejšímu hornímu ochozu věže, který byl zobrazen těsně před svým zánikem při požáru hradu roku 1643¹²⁾. Jde o obdélné, na výšku situované otvory o stranách cca 57 x 24 cm, jejichž horní strana je vzdálena asi 80 cm od korunní římsy, tedy asi 30 cm

od dochované středověké koruny zdiva. Část otvorů, zazděných cihlami (25 x 12,5 - 14 x 5,5 - 6 cm) při Mockerově rekonstrukci, byla ze stran vymezena hrubě opracovanými pískovcovými kameny. Vzájemná vzdálenost otvorů byla kolem 80 cm. Několik sond do zazdívek otvorů prokázalo jejich hloubku kolem 10 až 15 cm a rozsáhlé otisky malty na jejich zadní ploše. Na základě těchto detailů, uvedeného zobrazení věže z roku 1643 a řady dalších z doby po požáru, stejně jako několika fotografií z doby před Mockerem,¹³⁾ lze tyto otvory spojovat s šikmými vzpěrami hrázděného ochozu, předsazeného před líc zdiva. Po výše uložených vodorovných trámech vlastního ochozu se nedochovaly stopy, neboť koruna zdi byla při Mockerově opravě evidentně částečně sejmuta¹⁴⁾.

Ze sporých zbytků historických omítek (kromě zmíněného fragmentu na přechodu na průčelí jižního křídla) stojí za zmínku zejména fragmenty dobře utažené světlé omítky se stopami pekování na severní straně věže a na jihovýchodní až východní straně horní části stavby. Na ploše omítky byly stopy stékající červené barvy. Další dobře zachovaná omítka obdobného charakteru byla nalezena ve špaletách okének se stupňovitým nadpražím; o ní se ještě zmíníme. Vzhledem k provedení omítky, natažené přímo na zdivu věže a špaletách pozdně gotických otvorů, ji lze jednoznačně považovat za pozdně gotickou. Stopy červeného nátěru zřejmě dokládají existenci malovaného členění, které je ikonograficky nebo přímými nálezy doloženo v několika variantách na různých budovách hradu.¹⁵⁾

Průzkum umožnil ověřit stáří dveřních a okenních otvorů, případně jejich relativní chronologický vztah k okolnímu zdivu.

Přízemí je druhotně přístupno již zmíněným portálkem z nádvoří, jeho dnešní podoba je však až dílem Mockerovým¹⁶⁾. Výsledkem Mockerovy rekonstrukce je také celý portál do spodní části 1. patra věže, směřovaný k severozápadu, včetně 2 konzol pod prahem, které nahradily poněkud menší konzoly pro upevnění padacího můstku. Profilace dnešního portálku také neodpovídá svému středověkému předchůdci, který byl opatřen právě vpadlinou pro můstek¹⁷⁾. Pozoruhodný je cihelný vylehčovací segment nad nadpražím portál-

13) Srov. D. Líbal a kol., cit. v pozn. 2, obraz. dokumentace II.

14) D. Líbal (cit. v pozn. 2, text. část, s. 365-366) soudí, že ochoz byl nesen kamennými krakorci, které požár roku 1643 přečkaly. Evidentně jde však o omyl. Domnělé krakorce na zobrazení po požáru (srov. D. Menclová, cit. v pozn. 12) jsou nejspíše stopami ohořelých otvorů po vzpěrách a snad i očazené zdivo nad nimi. Srov. též zobrazení z roku 1803, cit. v pozn. 4, a jiné.

15) Problematice omítek se při popisování průzkumu věnoval J. Žižka, kterému děkuji za informace a průběžné konzultace během celého průzkumu a jeho zpracování.

16) Starší variantu portálku před rekonstrukcí srov. v: D. Líbal a kol., cit. v pozn. 2, obraz. dokumentace I, č. 41.

17) Portálek před opravou nejlépe zachytil K. Liebscher a snímek ze 70. let minulého století (D. Líbal a kol., cit. v pozn. 2, obraz. dokumentace I, č. 44, II, č. 2). Zachyceny jsou zde i 2 otvory nad portálkem, snad stopy jakési stříšky. Portálek byl ve shodě s novým sedlovým.

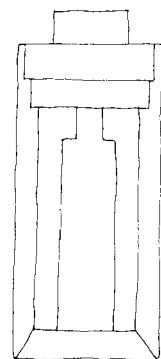
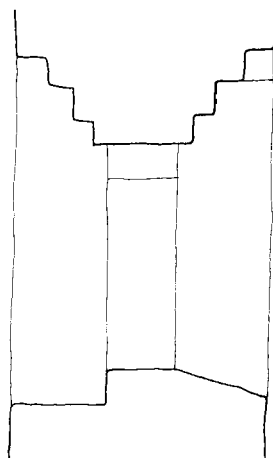
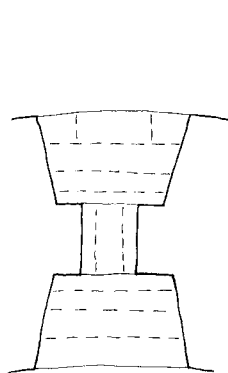
12) Publik. např. v: D. Menclová, České hradu 2, Praha 1972, s. 425.

ku, posunutý z osy znatelně vpravo, který evidentně nevznikl jednotně. Jeho střední, vyklenutá část nepochybně patří předešlému ostění, jež zřejmě bylo poněkud užší a snad i nižší (viz obr. 21). Cihly o výšce 6,6 - 7,5 cm při stojkách portálu neumožňují jednoznačně stanovit relativní chronologii předchůdce dnešního portálku ke zdivu věže.

Stejného původu, včetně spodních konzolek, je dnešní hrotitý portál do vyšší části 1. patra, namířený směrem ke kapli. Tvar jeho ostění s postranními motivy lilií, a snad i bohatou profilací horní části, je zřejmě poměrně věrnou kopií pozdně gotického portálku, rovněž opatřeného padacím můstkem¹⁸⁾. Doložit zřejmě nelze předobraz lilií na kopiích jeho konzol. Podobně jako u severozápadního portálku je nejasný relativní vztah pozdně gotické verze tohoto vstupu k masě okolního zdiva. Obezdivka Mockerových stojek portálku je tvořena kromě cihel i 2 opracovanými kamennými fragmenty v úrovni pravé lilie, zatímco práh leží prakticky přímo na kamenném zdivu.

Zcela dílem Mockerovým je také obdélné ostění portálku, který je proražen na severovýchodě, ve výšce 67 cm nad úrovní ochozu a vede na přímé schodiště do 1. patra. Také on je těsně obezděn většinou úlomky cihel a opatřen cihelným, v půdorysu přímým vylehčovacím segmentem, který je s nadpražím nepochybně současný. Původem tohoto vstupu se budeme zabývat později.

Spodní část 1. patra je osvětlena 2 štěrbinovými okénky, mířícími k severu a jihu. Obě jsou shodně velká 14 x 86 cm, vymezená pískovcovým ostěním, přičemž stojky severního z nich jsou uprostřed rozšířeny, jakoby vydřeny častým protahováním nějakého předmětu. Neprofilované ostění severního okénka, ve stojkách tvořené velkými, do stran značně přesahujícími kameny, je nepochybně středověké, snad s výjimkou

50 cm

Obr. 7: Horní ze tří okének se stupňovitým nadpražím Velké věže. Vlevo půdorys, uprostřed svislý řez, vpravo pohled zvenku. (Zaměření a kresba autor)

Obr. 8: Detail stupňovitého nadpraží vnější špalety jednoho z okének Velké věže. Pod recentní omítkou s pravouhlymi nárožími se dochovala pozdně gotická omítka s měkkým zaoblením na hranách. (Foto autor, květen 1993)

překlada. Zcela středověké je stejně utvářené ostění protilehlé, v ústí nepoškozené. Nálevkovitá špaleta jižního okénka byla Mockerem zevnitř asi do poloviny půdorysu zazděna cihlami, vnější, na rozdíl od svého protějšku neomítnutá část špalety je opatřena rovným překladem z pískovcových desek.

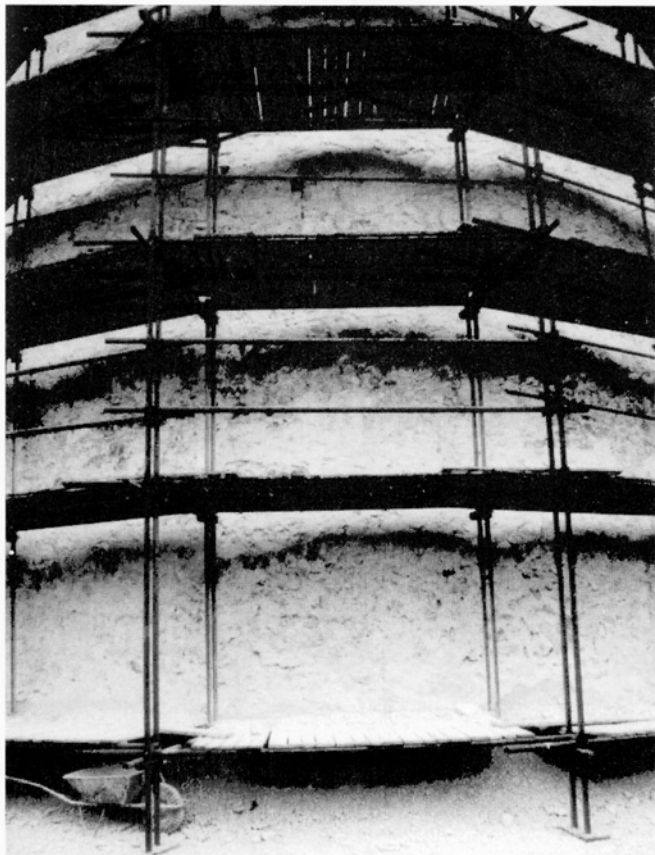
Naopak zcela dílem Mockerovy rekonstrukce jsou na hraně okosená obdélná ostění 2 větších okének na severozápadě a jihovýchodě horní části 1. patra. Úzké, do zdiva neprovázané jednotlivé díly ostění jsou obezděny fragmenty vyšších cihel. Tato ostění nahradila starší, zřejmě shodně utvářená okna¹⁹⁾.

18) Srov. zobrazení K. Liebschera cit. v pozn. 17 a zobrazení z roku 1803, cit. v pozn. 4. srov. též dále v textu.

19) Snímky z doby před rekonstrukcí, např. D. Libal a kol., cit. v pozn. 2, obraz. dokumentace II, č. 3.

Velmi zajímavé je drobné okénko, které na nádvor-
ní straně osvětluje spodní část schodiště v síle zdi ve-
doucího z 1. patra k dalšímu podlaží. Jeho ven i do-
vnitř rozevřená špaleta z cihel je uzavřena stupňovitým
překladem a dole vymezena rovným parapetem. Vlast-
ní, uprostřed síly zdi zapuštěné okénko, vymezené rov-
něž cihlami, je obdélné, s drobnými konzolami v hor-
ních koutech. Cihelná špaleta (výška 5,5 - 6 cm) ply-
nule přechází po stranách i nahore do okolního zdiva,
které si cihelnou skladbu uchovává - zvláště po stra-
nách - ještě zhruba do 1 m vzdálenosti.

Stejně utvářené okénko, jen bez konzol a s přímou
špaletou, osvětluje toto schodiště zhruba uprostřed
jeho délky. Špaleta je zde vyzděna cihlami o výšce 7
až 7,5 cm, přechod cihel do okolního lomového zdiva
je však zpravidla pouze na délku jedné cihly. Sonda do
novodobé omítky stupňovitého překlada špalety odha-
lila středověkou omítku světlého odstínu, která na hra-
nách tvořila nápadně zaoblené přechody. Třetí okénko
též typu bylo konečně použito na horním konci to-
hoto ramene schodiště. Špaleta je opět mírně rozevře-
ná, vlastní cihelné ostění okénka - podobně jako vněj-
ší část stupňovitého překlada - je však ve střední čás-
ti schodovitě vyvýšeno. Cihly (7 x 13 x 24) špalety pře-
sahují po stranách 2 - 3 vazbami do okolního lomové-
ho zdiva. U dvou výše položených okének pokládáme
jejich současnost se zdivem věže za nepochybnou, ur-
čité pochybnosti snad mohou být u okénka spodního.

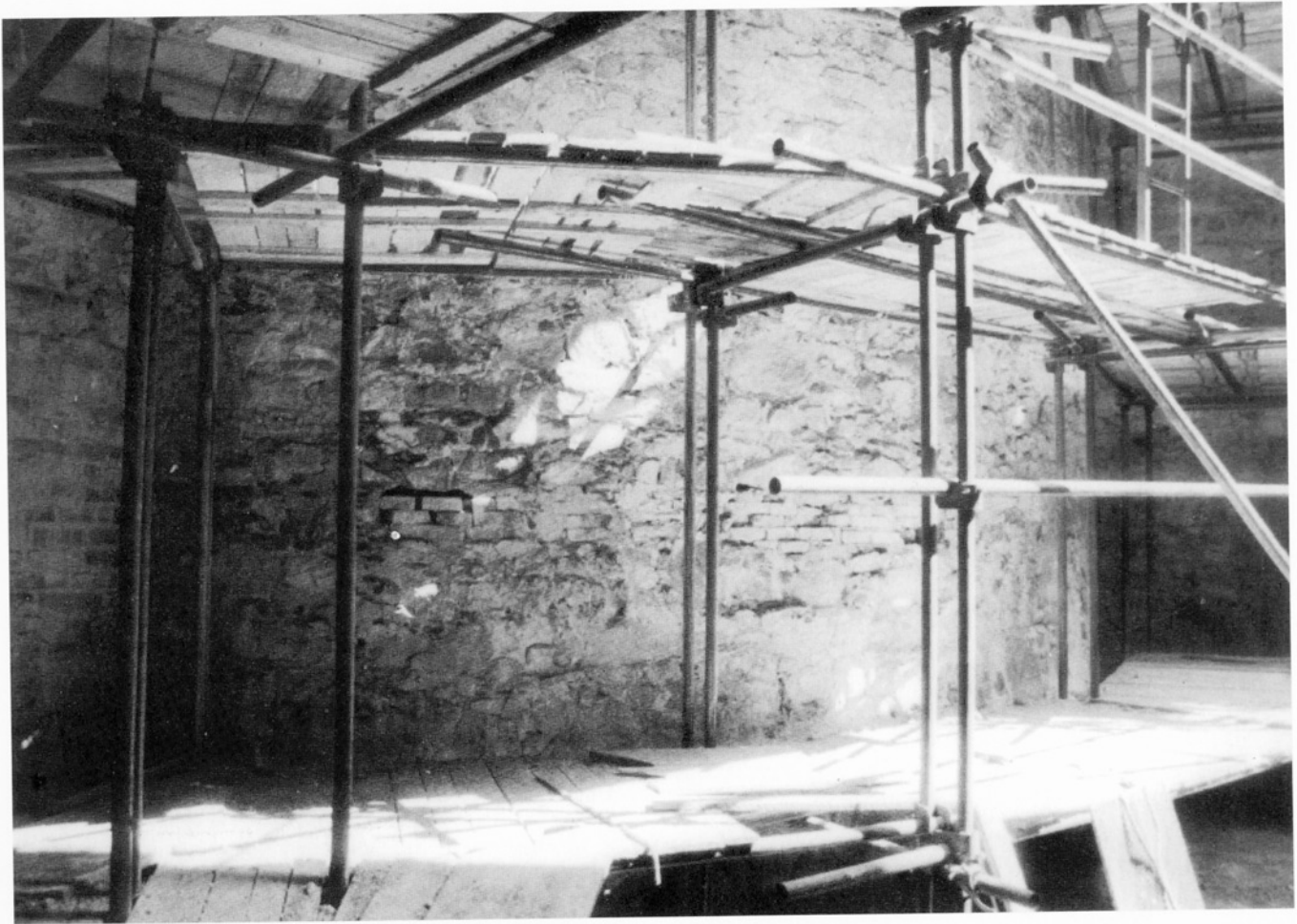
Obr. 9: Spodní část východního líce zdiva věže v pohledu z ochozové
plošiny. Nahore uprostřed viditelná horní část štěrbinové střílny. (Foto
autor, květen 1993)

Jeho výrazná cihelná obezdívka může nasvědčovat do-
datečnému vložení do staršího okolního zdiva. Pří-
slušnost všech tří okének jedné stavební etapě - dle
tvarosloví, materiálu a omítek pozdně gotické - je však
evidentní.

Téměř zcela novodobé, včetně cihelného vylehčo-
vacího oblouku, je obdélné profilované ostění západní-
ho okna ve 2. patře. Výjimkou jsou zřejmě pouze 2 díly
pravé stojky. Okno bylo Mockermem nepochybně obno-
veno v předešlé podobě. Stejný osud potkal menší okno
na jihu téhož podlaží, jen překladový blok jeví známky
většího stáří, ale možná i druhotného použití. Malé ob-
délníkové okénko na severovýchodě stejného patra, kte-
ré náleží šnekové části schodiště mezi 2. a 3. patrem,
má pískovcové ostění z jednoho kusu kamene výrazně
okosené po celém obvodu nejen vně, ale i dovnitř špa-
lety. Dobře dochované ostění má nápadně pravidelný
i vnější obvod a je obezděno lomovým kamenem a pře-
vážně ve fragmentech použitými vysokými cihlami.
Shodně, jen v rozměrech poněkud odlišně jsou prove-
dena další 2 okénka, která náležejí druhé části téhož
schodiště mezi 2. a 3. patrem, které však již není šne-
kové, ale stoupá segmentem v síle zdi směrem k zápa-
du. Ostění okének je obezděno převážně opukovým ka-
menem, asi 15 - 20 cm pod parapety a nad nadpraží-
mi lze sledovat i krátkou řádku z 3 cm vysokých cihel
či dlaždic. Všechna 3 okénka lze pokládat za vzájemně
současná a za integrální součást zdiva věže. Určité po-

Obr. 10: Detail štěrbinové střílny Velké věže se sondou do zazdívk
v horní části. Vlevo svislá technologická spára. (Foto autor, květen
1993)

Obr. 11: Nejspodnější část líce zdiva Velké věže v pohledu z nádvoří. Vpravo portálek do přízemí, ve vodorovném pásu patrné recentní cihelné zazdivky. Uprostřed nahoře, v místě dopadajícího slunečního světla, dva zazděné architektonické fragmenty, z nichž pravý interpretujeme jako klenební příporu. (Foto autor, květen 1993)

chybnosti máme při určení stáří nejspodnějšího z nich, příslušejícího šneku, které může být novodobé.

Horní, 3. patro věže je osvětleno třemi většími obdélnými okny, z nichž do Mockerovy rekonstrukce existovalo jen západní, mířící do nádvoří. Ostění západního okna je až na překlad a jeho cihelný vylehčovací oblouk originální, jeho parapetní část spočívá na původním zdivu s příměsí opuky, zatímco parapety 2 novodobých oken jsou podezděny cihlami²⁰⁾.

Asi 1,5 m vlevo od severovýchodního portálu z ochozu do věže se nalézá cihlami (6,5 - 7 x 13 - 14 x 27 až 28 cm) zazděný otvor nebo nika o šířce asi 85 cm a max. výšce nad ochozem asi 380 - 390 cm. Patrný je zhruba půlkruhový náběh jakéhosi záklenku, v pravé části však značně deformovaného a celkově vykrojeného pouze ve vodorovně probíhajícím lomovém zdivu. Případně svislé spáry se pod „záklenkem“ zcela vytrácejí. Nic nenasvědčuje tomu, že by šlo o pozůstatek dveřního či okenního otvoru do věže, spíše můžeme uvažovat pouze o náhodně tvarované vysprávce poškozeného líce zdiva.

Závažnější je zjištění zrušené šterbinové střílny

o max. rozměrech 11 x 153 cm, která se nalézala na ose směřující téměř přesně k východu, přímo na novodobou válcovou věžičku nad břitem ochozové plošiny (vzdálenost 425 cm vlevo od svislé osy levé hrany ostění portálku z ochozu do věže nebo 880 cm vpravo od jižního šterbinového okénka do spodní části 1. patra), s výškou parapetu 500 cm od úrovně ochozu. Vlevo, 68 cm od hrany střílny je patrná rovnoběžná, mírně zvlněná svislá spára, sledovatelná v celé výšce střílny, kterou lze interpretovat jako technologickou; otvor byl při postupné výstavbě masy věže zřejmě ponechán z provozních důvodů širší, a teprve před postoupením stavby výše upraven na požadovanou šíři. Vlastní otvor střílny byl ve stojkách vyzděn z lomového kamene a z cihel, překlad cihelný (cihly o rozměrech 8 x 14,5 - 15 krát cca 29 cm), parapet z kamene. Střílna byla zazděna na bok položenými cihlami, sonda v této zazdivce do hloubky 33 cm těsně pod překladem ukázala zvolna se rozšiřující špaletu, vyzděnou stejně jako ústí otvoru. Na základě této sondy lze soudit, že střílna neměla širší komoru, ale pouze nálevkovitou špaletu. Není pochyb o tom, že střílnový otvor je původní součástí zdiva věže.

Sledovaný plášť věže obsahuje značný počet druhotně použitých architektonických článků, které všechny posloužily jako prostý stavební materiál a vesměs

20) Jižní a východní okno 3. patra bylo zcela nově zřízeno Mockerem (srov. např. Urbanovu plánovanou dokumentaci cit. v: T. Durdík, cit. v pozn. 8).

byly zazděny svou delší osou ve směru ke středu půdorysu věžního válce. Tak bylo možno dobře sledovat jejich profilaci, pokud se v lici dochovala. Způsob použití fragmentů zároveň vylučuje jejich dodatečné umístění do lince zdíva při nějaké pozdější opravě. Již při popisu struktury zdíva jsme se zmínili o těch kamenech, jejichž profil byl nečitelný. Průzkum zřejmě nepřinesl identifikaci všech profilů, druhů ani počtu zazděných architektonických fragmentů, neboť jejich kompletní odhalení ve značně nepravidelném, a tím i na maltu bohatém lici zdíva by znamenalo nejen náročnou a dlouhou práci, ale i neúměrný zásah do autentických hmot a zbytečné riziko jejich poškození.

Ve směru zdola byly první 2 fragmenty objeveny již ve výšce 245 cm nad terénem nádvoří a cca 170 cm vpravo od styku věže s klínem severní části hlavní hradby. Oba leží těsně vedle sebe, vlevo kámen z červeného pískovce s profilem o třech obloučcích vpravo, vedle něj větší fragment z šedavého pískovce, jehož profil, směřovaný šikmo vlevo dolů, má tvar zhruba $\frac{3}{5}$ kruhu o průměru asi 21,5 cm. Zatímco levý z fragmentů je obtížné interpretovat, v druhém případě jde nejspí-

Obr. 12: Detailní pohled na dva zazděné architektonické fragmenty v nejspodnější partii zdíva Velké věže (srov. obr. 11). (Foto autor, květen 1993)

Obr. 13: Jedno z druhotně zazděných klenebních žebër v severní části zdíva Velké věže. V horním výžlabku fragment nátěru. (Foto autor, květen 1993)

še o klenební příporu. Ani jeden z článků nenesl patrné stopy případného povrchového nátěru.

Další identifikovatelné fragmenty jsme zachytili v asi 1,5 m vysokém pruhu zdíva na severní straně věže, ve výšce totožné s horní polovinou zde umístěného okna do horního dílu 1. patra a ještě asi o 80 - 100 cm výše. Horní hranice tohoto pásu zdíva je nahoře těsně vymezena linií nosníků lešení. Tato koncentrace rozese-

Obr. 14: Fragment klenebního žebra, zazděný v jižní části vnějšího pláště Velké věže. (Foto autor, květen 1993)

Obr. 15: Střední ze tří okének se stupňovitým nadpražím Velké věže. V parapetu zazděný fragment klenebního žebra. (Foto autor, květen 1993)

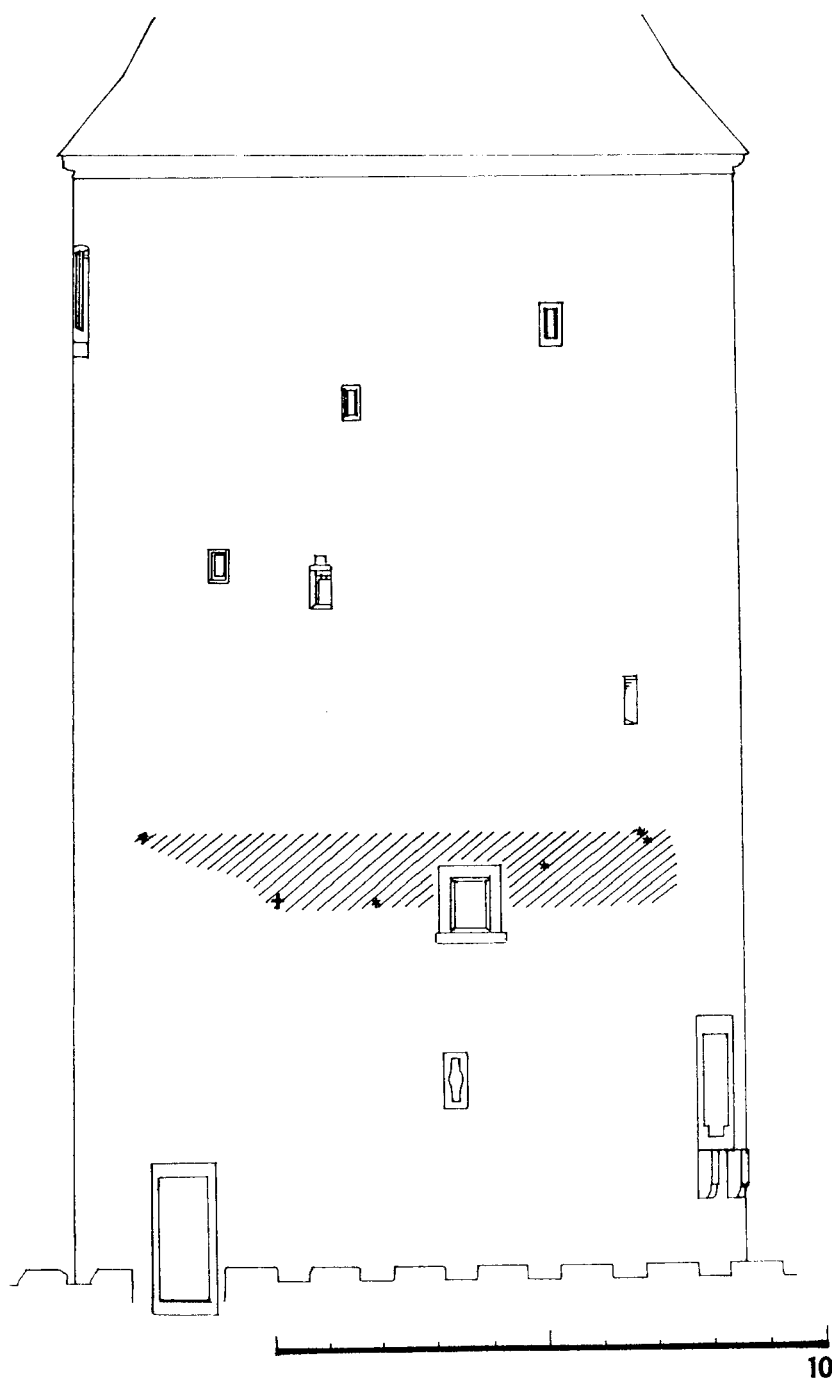

tých architektonických článků počíná od západu skupinou, jež je tvořena 3 žebry, jedním kusem ostění pod nimi a dalšími 2 žebry ještě o několik centimetrů níže (horní úroveň této skupiny 190 cm pod parapetem středního okénka se stupňovitým nadpražím, její západní okraj 12 cm vpravo od svislice totožné s pravou hranou špalety téhož okénka). Nejsvrchnější, zároveň nejvíce vlevo umístěné žebro má vysoký profil se zaoblenou převýšenou spodní částí, vyšší část profilu není po stranách rozlišitelná. Podobný nebo identický profil mělo snad sousední žebro vpravo, třetí žebro, umístěné zase o kousek níž, mělo opět zaoblenou až mírně zaostřenou spodní část, následoval pár postranních oblounů a výžlabků a nakonec masivní hranolová horní část. Podobnou, či spíše identickou profilaci mělo další, níže položené žebro, od předešlých shora oddělené zmíněným kusem ostění, které vykazuje poškození ohněm. Tvar posledního kusu žebra je nejasný, i když je nejspíše příbuzný fragmentům ostatním. Zdá se být jasné, že přinejmenším 3 nejlépe dochovaná žebra z celé skupiny patřila jedinému typu a že i rozměrově byla stejná. Fragment ostění v této skupině má obdélný průřez o délce asi 45 cm, profilace na jeho pravém konci je tvořena širším výžlabkem a drážkou, jejíž tvar a smysl však nejsou zcela jasné.

Další dílčí skupina fragmentů v této vrstvě se nalézá 70 cm vpravo od horního vnějšího rohu ostění zmíněného okna do 1. patra a v totožné výšce s tímto bodem. Je složena ze 2 žeber nad sebou a obdélného kusu sytější růžového mramoru o stranách cca 13-14 x 11 cm, který leží mezi nimi. Obě žebra jsou typově i rozměrově shodná s předešlou skupinou, profilace - zejména u dolního z nich - je téměř neporušena. Horní žebro opět vykazuje stopy ohoření a především fragmenty světlého nátěru v profilaci bočních stran. Z toho lze usuzovat, že toto žebro - tak jako ještě další - bylo původně součástí nějaké zaniklé stavby.

Další žebra, jejichž profilaci se však nepodařilo jednoznačně ověřit, jsou rozeseta dále od okna 1. patra k východu, a to jednotlivě či ve shlucích po 2 - 3 kusech (celkem minimálně 12), až do vzdálenosti asi 620 cm od jeho levé stojky. Spolu s žebry bylo možné ve stejné vrstvě zdiva sledovat rovněž ohořelé opukové kameny.

Dobře dochované žebro výše popsané profilace jsme

Obr. 16: Pohled na Velkou věž od severu. Srafovaně vyznačen pruh zdiva s hromadným výskytem zahřené architektonických fragmentů. Hvězdičkami lokalizovány nejdůležitější nálezy, křížkem označen shluk ohořelých opukových kamenů. (Zaměření Ústav geodézie a kartografie Praha 1967, kresba autor)

nalezli také na severní straně, v úrovni 60 cm nad horní hranou nadpraží portálu do 1. patra ve směru od kaple a 5 - 10 cm vlevo od svislice levé hrany špalety horního okénka se stupňovitým nadpražím, umístěného ve 2. patře. Také profilace tohoto žebra nese zbytky silného bělavého nátěru. Žebro stejného tvaru a nátěru je umístěno o 60 cm níže než předešlé, v průsečíku prodloužené čáry hřebene manských domků dolního hradu s pláštěm věže. Fragmenty dalších 4 žeber jsou v jeho těsném okolí. Poslední významný fragment žebra tohoto profilu, jenž zde chceme zmínit, je zabudován bezprostředně pod parapetem prostředního okén-

ka se stupňovitým překladem.

Jiné profilace je žebro nalezené na jižní straně věže, 55 cm pod plochou parapetu okna 2. patra a ve svislici s osou jeho pravé stojky. Žebro má tzv. hruškový profil s téměř přesně kruhovou spodní částí, která vrcholí předsazeným páskem. Tato hlavní část profilace přechází pravouhlým zářezem a výžlabkem v širokou hranolovou bázi. Obě strany profilace, hlavně v jejich prohloubených částech, nesou výrazné stopy bílého až růžového nátěru.

Zvláštnost mezi druhotně použitými architektonickými články představuje obdélný kámen s reliéfem lilie, vyrůstající z jehlancové, v profilu dvouboké konzolky. Tento kámen, druhotně zazděný lilií vzhůru v těsném levém sousedství východního okna horního patra věže, nejspíše pochází z ostění jihozápadního portálu do 1. patra věže²¹⁾. Určité proporční rozdíly mezi kopií a originálem nejsou důvodem k pochybnostem, neboť je lze sledovat i v jiných případech na hradě.

Z několika případů značek na architektonických fragmentech lze určitěji za kamenickou označit zřejmě jen rovnostranný trojúhelník (strana 6 cm), který nese díl ostění s ozubem, zabudovaný na západní straně nadezdívky pod korunní římsou. Podobnou značku lze nalézt ještě cca 1,2 m vpravo od něj.

Z DOSAVADNÍCH NÁZORŮ NA VZNIK A VÝVOJ VÝCHODNÍ ČÁSTI HORNÍHO HRADU

Tyto názory jsou formulovány především nejvýznamnějšími současnými badateli o hradě D. Menclovou, D. Líbalem a T. Durdíkem.

D. Menclová soudila, že Velká věž a západní palác horního hradu jsou jeho nejstaršími součástmi, založenými ještě do starého valového opevnění, zatímco jižní křídlo, západní část křídla severního a obvodová hradba jsou v rozsahu obvodového zdiva poněkud mladší. Započetí výstavby kamenného hradu Menclová klade do 40. let 13. století²²⁾. T. Durdík na základě archeologického výzkumu vyvrací existenci staršího opevnění než z doby Václava I. Počátky raně gotického hradu klade do 30. let 13. století a zakončení této etapy výstavby do 80. let, kdy byla vysvěcena kaple. Předpokládá kontinuální stavební činnost v celém tomto období, rozdělenou zhruba do tří fází, etap realizace jediného záměru. Pokud jde o horní hrad, autor spojuje s 1. fází Velkou věž, kterou dole obalila obvodová hradba s břitem na východě, a západní palác. Ve 2. fázi mělo vzniknout křídlo pod kaplí, které však ještě nemuselo být souvislé, ve 3. fázi západní část severního křídla.

Tehdy také byly 2 východní místnosti křídla pod kaplí prohloubeny a zaklenuty dochovanými žebrovými klenbami. Nad nimi byla vybudována kaple. Za jeden z dokladů kontinuální výstavby budov horního hradu T. Durdík pokládá okénka románského charakteru, která se vyskytují na západním paláci i na jižním křídle. Soudí, že byla vyrobena jednou hutí, a poté dle potřeby osazována²³⁾. Poněkud odlišný názor na vývoj výstavby horního hradu ve 13. století má D. Líbal, který rozlišuje samostatnou pozdně románskou etapu a jasně oddělenou etapu raně gotickou. Za románskou část tohoto jádra hradu pokládá nejen přízemní obvodové zdivo západního paláce, ale i východní dvouprostorovou část jižního křídla a několik dalších, problematictější datovatelných úseků obvodových zdí budov. Zdrženlivý postoj autor zaujímá ke stáří obvodové hradby a Velké věže, kde odkazuje na názor T. Durdíka.²⁴⁾ Shodné jsou závěry obou autorů také pokud jde o situování kaple a dodatečné prohloubení prostor pod ní v raně gotice.

Další stavební vývoj horního hradu spočívá především v jagellonské přestavbě na přelomu 15. a 16. století, výrazněji pak zasáhla až rekonstrukce od 80. let 19. do 20. let 20. století.²⁵⁾

Ze všech částí horního hradu byla zevrubnější pozornost věnována pouze Velké věži. T. Durdík²⁶⁾ datuje její založení přibližně k roku 1230 a jednoznačně ji klasifikuje jako donjon - obytnou věž, ve své době ve střední Evropě velmi vzácnou, k nám nejspíše přímo importovanou z kapetovské Francie. Autor tak soudí především na základě stavebního rozboru věže, který ji podle jeho názoru mnohem více přibližuje donjonům Filipa Augusta než podobným věžím německým, v literatuře odvozovaným od francouzských vzorů. Oporou v tomto názoru je mu rovněž blízké sousedství hradu Týřova, vystavěného již před rokem 1249, který klasifikuje jako importovaný francouzský kastel, v této části kontinentu také velmi vzácný.²⁷⁾ Do 13. století autor klade obvodové zdivo krivoklátské věže až k úrovni vrcholu klenby 2. patra, zdivo horního patra pokládá za pozdně gotické, vystavěné v souvislosti s razantní úpra-

21) D. Líbal [cit. v pozn. 2, text. část, s. 365] uvádí, že pod lilií bylo vyznačeno datum 18/8/3, které však při průzkumu nebylo nalezeno. Srov. též pozn. 18.

22) D. Menclová, *České hrady* I, Praha 1972, s. 250-255 a tam uvedená literatura.

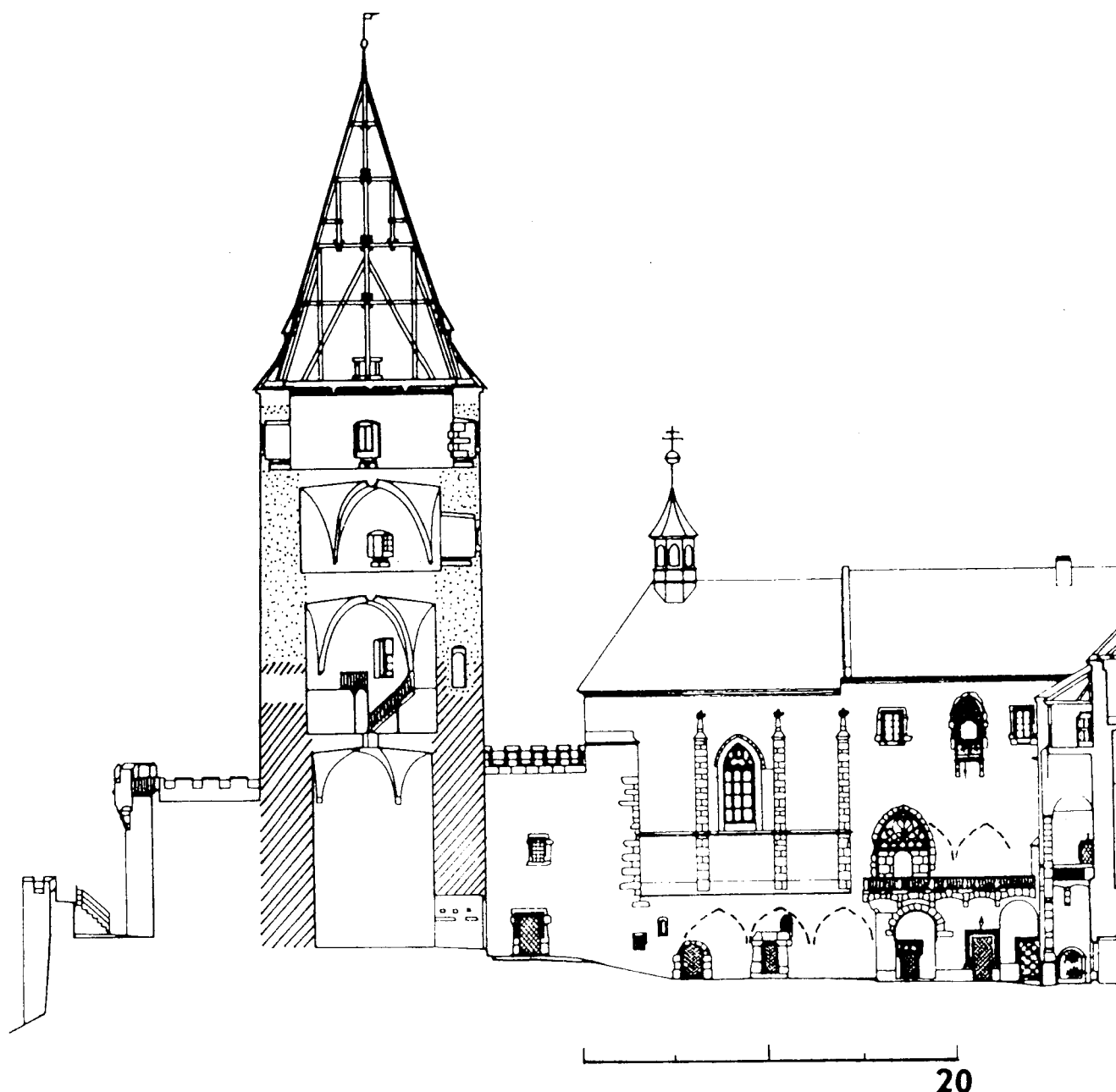
23) T. Durdík, *Archeologie k počátkům a podobě přemyslovského Krivokláta*, *Archeologické rozhledy* XXX, 1978, s. 304-320, 357-360; též, *Výzkum hradu Krivokláta v souvislosti s jeho generální opravou (1973-1978)*, *Archaeologia historica* 4, 1979, s. 105-112; též, *České hrady*, Praha 1984, pass.

24) D. Líbal, *Románský Krivoklát - horní hrad*, *Sborník Společnosti přátel starožitností* 3, Praha 1992, s. 41-44. Stejný autor však ve své předešlé práci (cit. v pozn. 2, text. část, s. 378) konstatuje, že „uspořádání východního cípu hradu s velkou válcovou hláskou patří až raně gotice“ a že v románské etapě zde „musíme nezbytně předpokládat existenci nějakého věžovitého útvaru“.

25) K mladším fázím existence hradu a jeho proměnám nověji K. Benešová, *Několik poznámek ke hradu Krivokláta*, *Umění* XX-XIII, 1985, s. 337-344; též, *Krivoklát, hrad a okolí* (s J. Žižkou), *SSPPOP Praha* 1987.

26) Cit. v pozn. 8.

27) K problematice typologické příslušnosti Týřova srov. též: V. Razím, *K počátkům flankovací soustavy v české pevnostní architektuře*, *Zprávy památkové péče* 53, 1993, s. 81-88.

Obr. 17: Řez Velkou věží s pohledem k jihu a nádvoří průčelí jižního křídla horního hradu. Šrafované přibližný rozsah raně gotického zdiva s minimální velikostí štěrbinové střílny, tečkované zdivo pozdně gotické. Na průčelí jižního křídla je přerušovanou čarou přibližně vyznačena poloha klenebních čel patrového ochozu. (Plánové zaměření SÚRPMO, vyznačení výsledků průzkumu autor)

vou celé budovy. S raně gotickým zdivem věže spojuje i obvodovou hradbu s břitem kolem věže, včetně její mohutné masy na východě. Jako původní T. Durdík shledává také dnešní vnitřní dělení věže na vysoké temné přízemí a 3 patra, z nichž 1. a 2. jsou uzavřena replikami raně gotických křížových žebrových kleneb. První patro bylo rozděleno na klenutou horní část a spodní mezipatro, přičemž obě tyto části byly přístupny samostatnými portálky směrem od sousedních budov.

Dosavadní vysoké hodnocení Velké věže v rámci celoevropské hradní architektury dodávalo jejímu průzkumu mimořádnou závažnost.

INTERPRETACE VÝSLEDKŮ PRŮZKUMU

Průzkum východní části jižního křídla horního hradu poněkud překvapivě nezjistil jasně oddělené severovýchodní nároží jeho přízemní části ze 13. století od pozdně gotické spojovací zdi mezi ním a válcovou věží. Přesto není důvod pochybovat o dosud přijímané relativní chronologii těchto stavebních konstrukcí, zřetelné již z tloušťky zdí. Ačkoliv jsou křídlo s kaplí a spojovací zeď navenek provázány, jsou zevnitř naopak odděleny spárou. V přízemní místnosti pod sakristií kaple, kde to lze ověřit, je spojovací zeď spárou zřetelně oddělena také od válcové věže. Tato místnost, v níž jsme provedli doplňující povrchový průzkum, rovněž posky-

tuje další, dosud nevyužité informace. Přístupna je výše zmíněným portálkem z nádvoří, jehož z kvádrů vyzděná špaleta patrně nese stopy dodatečného rozšíření, které rovněž signalizoval obnažený odlehčovací pás zvenčí. Vlevo za vchodem probíhá segment pláště věže, jejíž lomové zdivo sahá až k podlaze. Do výšky 170 cm od podlahy místnosti plášť věže předstupuje o 10 cm v podobě soklu, který je zhora lícovaný jen zhruba do výšky 80 cm od podlahy a dále směrem dolů má již charakter druhotně obnaženého předzákladu s nepravidelně vyčnívajícími kameny²⁸⁾. Podobně se projevuje do výše 60 cm od podlahy protější zdivo západní strany interiéru; v souvislosti se vznikem místnosti vedle věže v pozdní gotice zde tedy byla úroveň terénu značně snížena.

Velmi zajímavá je jižní strana této místnosti, jež se v půdorysu dvakrát zalamuje. Nejvýhodnější, 130 cm dlouhý úsek lomového zdiva není s věží současný, jak se objevilo v nejnovějších hodnoceních²⁹⁾, ale přiléhá k ní na spáru. Spárou je toto zdivo odděleno i na svém západním konci, a to od nároží, armovaného mohutnými, nápadně dlouhými pískovcovými kvádry, které kontinuálně vytvářejí i další, tupouhlé nároží, od předešlého vzdálené opět 130 cm. Odsud již běží s armaturou současné lomové zdivo až k západní zdi místnosti, k níž se připojuje (vedle zřejmě dodatečně prolámaného okénka do sousední místnosti) na spáru. Celý tento úsek zdi s dvouhrannou armaturou, která stoupá až do dodatečné klenby, je nejspíše starší, než krátký úsek lomové zdi mezi ní a věží. Úsek stěny s dosud nepovšimnutou armaturou býval považován za pouhou plentu, zesilující zevnitř starou obvodovou hradbu. Pravděpodobnější však je, že jde o významnou svěbytnou konstrukci, která snad souvisí s obdélnou věžicí, vystupující z vnějšího líce obvodové hradby. Armované nároží, stáčeající se k jihu, totiž v půdorysu přibližně koresponduje s východním průčelím této věžice, která je i podobně konstruována³⁰⁾. Protože není zcela jasný vztah této věžice k hradbě a její přesnější stáří, nelze zřejmě tento nálezný hlouběji zhodnotit; poněkud zarážející je však těsné sousedství uvedené armatury a Velké věže. Pokud by armatura skutečně náležela věžici, vznikl by zde poměrně mohutný útvar, jehož funkční smysl u Velké věže a jejich vzájemný chronologický vztah vzbuzují zajímavé otázky.

Objevené pozůstatky patrového arkádového ochozu lze klást do pokročilého 13. století. Kromě vlastních architektonických a uměnovědných hodnot tohoto stavebního prvku, k nimž na základě průzkumu nelze říci nič bližšího, konzoly naznačují především jiné řešení

nádvorního průčelí jižního křídla, kde nemohl být přístup ke kapli po pavlači tak, jak zřejmě vznikla až v pozdní gotice, a byl počátkem století rekonstruován do dnešní podoby. Situace a vztah 3 obnažených konzol v přízemí k okenním a dveřním otvorům naznačují, že výstavba ve 13. století neprobíhala podle neměnného záměru, ale že můžeme - v souhlase s D. Líbalem - skutečně uvažovat spíše o oddělené pozdně románské a raně gotické etapě. Křivka obrysu klenebního čela mezi střední a východní konzolou totiž s největší pravděpodobností řezala klenáky románského okénka při sedlovém portálku³¹⁾ a další přízemní oblouk směrem k východu, který zde prokazatelně byl³²⁾, dokonce kolidoval s východní částí záklenku románského portálku. S touto výraznou změnou mohlo přímo souviset zmíněné prohloubení a zaklenutí 2 prostor pod kaplí. Podobně v patře přízední oblouk ochozu s ohledem na výšku zbytku popsané konzoly nemohl pojmout rozměrný lomený oblouk vchodu do kaple, jenž rovněž náleží až pozdní gotice. Pokud bychom právem předpokládali, že ochoz také v patře pokračoval od tohoto pozdějšího vchodu dále k východu, nekorresponduje tato představa s ustupujícím, opěráky členěným průčelím kaple.

I bez ohledu na tento rozpor však můžeme konstatovat, že nemáme žádné důkazy raně gotického stáří dochované kaple. Dosavadní literatura za raně gotické považuje její půdorys, 3 klenební přípory v závěru a části východního sedile³³⁾, evidentně však jde o omyl. Pozůstatky přípor v závěru kaple nepatří podle našeho názoru raně gotice, ale jsou dokladem změny plánu během pozdně gotické výstavby; těchto změn zde ostatně nalezneme více.³⁴⁾ Tyto přípory jsou integrální součástí pískovcového obkladu, který nevykazuje žádné pozůstatky starších konstrukcí, včetně všech sedilí. Otázka umístění raně gotické kaple zůstává tedy otevřená. V úvahu jistě připadá i možnost, že se nalézala na stejném místě jako její nástupkyně, přímé doklady o tom však chybí.

S věží je - i když s jistými výhradami - konstrukčně spojená severní hradební zeď, jejíž naprosto současnou výstavbu s tělesem věže však průzkum nemohl prokázat. Jak už bylo uvedeno, není naproti tomu znám přímý vztah jižní části hradební zdi k věží, a nutno přiznat, že před jasným ověřením archeologickým výzkumem toto platí také o východním ostrém nároží hradební zdi a jeho vnitřní výplni.

Stav líce zdiva věže vypovídá o četných vysprávkách, nejspíše souvisejících s válečnými událostmi a ná-

28) Zajímavá je absence větších kamenů při patě věže v těchto místech jejího obvodu, které nasvědčují tomu, že velké kameny v soklové partii byly užity jen lokálně.

29) Srov. T. Durdík, cit. v pozn. 8, obr. 2.

30) Povrchový průzkum bohužel nepřináší jednoznačnou odpověď na otázku chronologického a konstrukčního vztahu věžice k hlavní hradbě. Obě jižní nároží věžice jsou armována nápadně mohutnými kvádry.

31) Křivku přízedních oblouků lze odhadnout podle analogií (srov. např. T. Durdík, Královský hrad v Písku, Písek 1993, pass.)

32) Potvrzeno archeologickým výzkumem, srov. T. Durdík, cit. v pozn. 5.

33) D. Líbal a kol., cit. v pozn. 2 a tam uvedená literatura; T. Durdík, České hrady, cit. v pozn. 23, s. 49.

34) Této skutečnosti si již dříve povšiml V. Mencl v: J. Homolka a kol., Pozdně gotické umění v Čechách (1471-1526), Praha 1984, s. 94. Čtvrtá přípora byla podle dochovaných stop v kvádřovém obkladu v jižním koutě závěru.

sledujícími periodami chátrání. Za pozornost v této souvislosti stojí zejména požáry hradu kolem přelomu 13. a 14. století, roku 1422 a 1643³⁵⁾. Dva architektonické články nalezené ve zdivu při samé patě věže mohou významným způsobem přispět k upřesnění data vzniku stavby. Větší z nich, který interpretujeme jako díl raně gotické klenební přípoje, podle absence nátěru zřejmě nikdy nepoužitý zmetek, napovídá, že věž začala být stavěna až v době šířeji rozběhlé stavební činnosti na hradě. V úvahu podle našeho mínění může přicházet také až fáze totožná se vznikem arkádového ochozu nádvoří, tedy dosti vzdálená od doby založení nejstarších budov na Krivoklátě. Otázka, jak zpočátku vypadalo zabezpečení východního cípu hradní dispozice, by pak zůstávala otevřená.

Raně gotická část zdiva věže je nejspíše dochována k uvedenému předělu v charakteru zdiva, který klade zhruba do poloviny dnešní výšky věže. Vedle rozdílné struktury vlastního zdiva upřesňují polohu této hranice i další indicie. Ke starší fázi ještě nepochybně patří vysoká šterbinová střílna, jejíž uplatnění musíme obecně přičítat nejpозději 14. století³⁶⁾, součástí mladší části budovy je naproti tomu koncentrace architektonických fragmentů v jedné vrstvě severní části pláště. Vertikální vzdálenost mezi těmito dvěma fixačními prvky je prakticky zanedbatelná. Fragmenty byly patrně použity jako kvalitní stavební materiál při započetí stavby pozdně gotické části věže, a to z nějaké destruktované raně gotické stavby, jak napovídají stopy nátěrů a ohně na nich. Ještě uvedeme důvody, proč však touto zaniklou stavbou nemíníme samotnou Velkou věž. Jednotná profilace identifikované části žeber spolu s jedinou odlišnou profilací na jižní straně jsou nejen spolehlivě raně gotické, ale patrně umožňují i přesnější zařazení. Ze všech dostupných analogií se nejvíce podobají žebrům staveb Přemysla Otakara II. v Písku, datovaných do 50. až 60. let 13. století.³⁷⁾ I dochovaná architektura hradu Krivoklátu vypovídá o tom, že právě v této době se zde velmi intenzivně budovalo. Zdůraznit je třeba, že nalezené profilace žeber se na hradě in situ nikde nedochovaly, a že tedy významně obohacují naše vědomosti o tvarosloví, výtvarné bohatosti i datování raně gotické periody budování hradu.³⁸⁾

Pozdně gotickými originály ve stejně starém zdivu jsou rovněž stupňovitá okénka schodiště mezi 1. a 2. patrem, jistá pochybnost o stáří okolního zdiva je pouze u nejspodnějšího z nich. Příznačná je situace středního z této skupiny okének, jehož parapet je prakticky

tvořen fragmentem raně gotického žebra. Zanedbatelný není ani nálezkový zlomek mramoru v horní části zdiva, jehož původní lokace, stáří ani účel však nejsou známy.

Průzkum pláště zdiva, ale i nový rozbor starší dokumentace věže dovolují upřesnění dosavadních představ o jejím stavebním vývoji a podobě. Také interiéry věže, přestože jsou zcela recentně omítnuty, poskytují o sobě více informací než se dosud zdálo.

Vysoké přízemí věže je zaklenuto nižší křížovou klenbou bez žeber, jejíž hrany vybíhají z nakoso vyčnívajících hranolových kamenů ve funkci konzol. Celá klenba je spíše Mockerovou replikou, situace je však dosti nejasná.³⁹⁾ K původu této klenby dnes nelze říci nic bližšího. Vchod z nádvoří do přízemí byl údajně probourán už roku 1750.⁴⁰⁾ Další doložený, dnes zrušený otvor do přízemí, umístěný vysoko pod klenbou na severovýchodě, vedl z úrovně ochozové plošiny. Ze špalety tohoto otvoru vedla chodbička v síle zdi severním směrem. Pokud v ní bylo umístěno vzhůru stoupající schodiště, soudíme shodně s T. Durdíkem, že nejspíše ústilo ve východní stěně špalety portálu 1. patra od tzv. královnina křídla⁴¹⁾. Vchod z ochozu i s chodbičkou pokládáme spíše až za součást pozdně gotické přestavby; umožňovaly jednak přímou komunikaci mezi ochozy, patry věže a po můstcích i sousedními budovami, jednak přístup z ochozu do přízemí věže, které mohlo sloužit jako skladiště munice. Průchod i s chodbičkou byl Mockerem zazděn a na jeho místě bylo vyhlášeno přímé schodiště do 1. patra⁴²⁾. Přitom se na-

39) Základem studia o původní stavební podobě věže před Mockerovou rekonstrukcí jsou plány a deník (paměti) šéfa krivoklátského stavebního úřadu J. B. Urbana, činného zde v letech 1875-1913 (citace srov. v: T. Durdík, cit. v pozn. 8; zde srov. též názor na původ klenby přízemí). Při posuzování vypovídací hodnoty těchto pramenů je třeba mít na paměti několik skutečností. Zatímco plány z doby těsně před rekonstrukcí nejsou v detailu zcela přesné (např. poloměry klenebních křivek, půdorysy okenních otvorů, sedátka v nich), vznikla písemná část pozůstalosti v zásadě dokonce až v letech 1920-1931, kdy už Urban na Krivoklátě dávno nebyl a plánovanou návštěvu za účelem doplnění některých údajů (zejm. měř na plánových náčrtech) už nerealizoval. Zřejmě pro značnou časovou vzdálenost a absenci práce s plánovou dokumentací je v Urbanových textech řada nepřesností i rozporuplných informací, a to i v otázce, zda klenba byla Mockerem stržena či nikoliv. Za důležitý pokládáme Urbanův plán řezu věže z 23. 2. 1883 s lešením v celém jejím interiéru, zcela zbaveném kleneb.

40) Rok 1750 uvádí bez udání pramene A. Cechner, Soupis památek historických a uměleckých v království českém, XXXVI polit. okres rakovnický, I. hrad Krivoklát, Praha 1911, s. 73. Na zobrazení z roku 1803 (cit. v pozn. 4), které je velmi důvěryhodné, tento vstup do věže však není.

41) K problematice chodbičky srov. T. Durdík, cit. v pozn. 8, kde jsou též publikovány Urbanovy a Mockerovy plány, tuto chodbičku znázorňující. Stopy zazděného vstupu do přízemí věže jsou i dnes pod klenbou poněkud zřetelné.

42) Vchod do věže od severovýchodu je zachycen takřka na všech starších zobrazeních hradu z východní strany (srov. D. Líbal a kol., cit. v pozn. 2). Podle záznamu Urbana (SOA Krivoklát, fond Velkostatek Krivoklát, odd. Staveb. úřad, kart. 127, sign. XIV-varia, fol. 1-392, s. 59) měl ostění, nahrazené dnešní replikou. O vylámaní schodiště přesně na místě vstupu se zřetelně zmiňuje také

35) Srov. T. Durdík, Archeologie k počátkům, cit. v pozn. 23, s. 318.

36) S uplatněním vysoké lučistnické střílny na takto exponovaném místě nemůžeme počítat po zavedení palných zbraní, tedy po husitských válkách. Viz též dále.

37) Srov. V. Mencl, Tvary klenebních žeber v české gotické architektuře, Zprávy památkové péče XI-XII, 1951-52, s. 268-281; J. Soukup, Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu piseckém, Praha 1910, s. 216; díl žebra v hradní expozici.

38) Profilaci všech raně gotických žeber na hradě srov. v obrazové příloze č. 22.

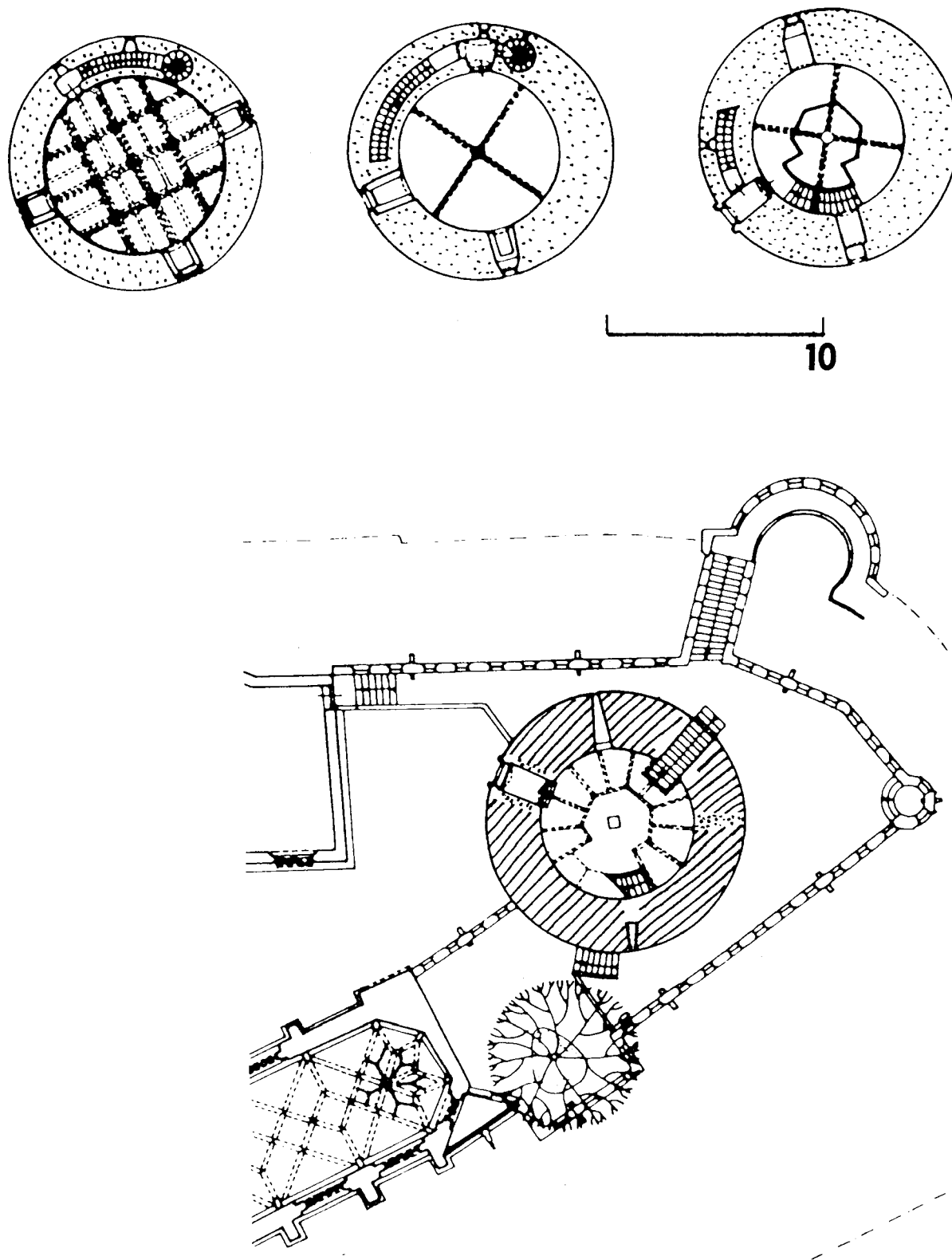
razilo na dřevěnou výztuž zdiva, dosud obnaženou v průrazu z nádvoří do přízemí⁴³⁾. Z toho je zřejmé, že zdivo věže je minimálně v rozsahu zdiva přízemí stavěno jednou technikou.

Původ portálku do spodní části 1. patra od severozápadu není jasný, sedlová ostění zvenčí i zevnitř jsou

novodobá. Ze Šemberova zobrazení interiéru věže z roku

A. Sedláček (Hrady, zámky a tvrze království českého 8, Praha 1935, 2. vyd., s. 14), který hrad před započítím rekonstrukce spolu s Mockerem navštívil. Sedláček otvor do interiéru věže označuje za „okno“, a nelze vyloučit, že ústí průchodu tento charakter skutečně mělo.

43) Výřevu zdiva zaznamenal Urban (cit. v pozn. 42, s. 59).

Obr. 18: Půdorysy Velké věže v úrovních dvou částí 1. patra a 2. a 3. patra. Šrafované raně gotické zdivo, tečkované pozdně gotické zdivo. Ve spodní části 1. patra vyznačena přibližná velikost zazděné štěrbinové střelny. (Plánové zaměření SÚRPMO, vyznačení výsledků průzkumu autor)

1825 je patrné, že sedlový portálek i při lici interiéru věže skutečně byl⁴⁴⁾. Pozoruhodným detailem stejného zobrazení je nepravidelný, mírně klesající ústupek v síle zdiva zhruba v úrovni předpokládaného stropu mezipatra, který se směrem doprava (k severu) zřejmě zvolna vytrácí. Výklad tohoto jevu je obtížný, pokládáme však za možné, že jde o stopu dvou stavebních období věže. Ani Urbanovo zaměření věže z 80. let 19. století ovšem tento ústupek, jenž mohl být odstraněn Mockem spolu s klenbou přízemí, nevykazuje. Strop mezipatra, který dnes supluje litinová galerie, naproti tomu signalizují kapsy v profilu zdiva na Urbanově plánu a sama existence dvou osvětlovacích okének, o jejichž středověkém původu není pochyb.

Horní část 1. patra byla zvenčí přístupna portálkem od jihozápadu, o jehož případné podobě před pozdně gotickou přestavbou nemůžeme nic říci. Také jeho špaleta je směrem do interiéru zakončena novodobým obdélným portálkem, který nemá u Šembery předchůdce, narodil od sedlového portálku ze špalety na chodbičku v síle zdi, z něhož se dochovaly některé originální díly. Dvě okna horní části 1. patra byla pozdně gotická, co bylo na jejich místě předtím, nevíme. Obě však již leží v úrovni výskytu raně gotických žeber ve vnějším plášti.

Do komplikované problematiky 1. patra věže, zejména pokud jde o původ a skutečnou funkci jeho portálků a horizontálního dělení, vnáší zcela nový rozměr objev šterbinové střílny na východě. Budeme-li předpokládat i její nejmenší možnou výšku, totiž totožnou s výškou jejího vnějšího otvoru, ústila její špaleta do interiéru věže tím způsobem, že se nacházela asi 160 cm nad podlahou spodního mezipatra a nahoře končila asi 75 cm nad podlahou horní částí podlaží. Tím je dáno, že dnešní, a tedy i pozdně gotické rozdělení 1. patra na 2 části nemohlo v době vzniku a funkce střílny platit. Zpochybněno by však mohlo být i předhusitské stáří úrovně spodní podlahy patra, neboť předpokládaná výška parapetu střílny je nad ní dosti vysoko. Úroveň nějaké výše položené podlahy, která by lépe korespondovala s parapetem střílny, by se zase příliš nelogicky přibližovala k parapetům okének mezipatra, které jsou jen 86 cm nad dnešní podlahou. Rozdílnou dobu vzniku střílny a okének by mohlo naznačovat nenáročné vyzdění jejího ústí z lomového kamene a cihel, zatímco relativně podružnější okénka měla tesaná ostění. Dalším problémem je, že s parapetem střílny odpovídajícím způsobem nekorresponduje ani jeden z dochovaných portálků do 1. patra. S určitostí to můžeme tvrdit alespoň o jihozápadním, směřujícím ke kapli. Rozdělení 1. patra ve 2 části s jejich samostatnými vstupy a osvětlovacími otvory evidentně souvisí až s pozdně gotickou přestavbou, kdy výrazných změn doznala rovněž obě sousední křídla horního hra-

du a kdy střílna musela být zrušena.

První patro je s dalším podlažím spojeno schodištěm v síle zdi, které je osvětleno 3 okénky s oboustranně rozevřenými špaletami se stupňovitým překladem. Zmíněné ostění vstupu na toto schodiště, který je umístěn ve špaletě portálku do horní části patra, podoba 3 okének, charakter vnějšího lince zdiva věže i nejpravděpodobnější vývoj 1. patra nasvědčují tomu, že celá tato komunikace je již součástí pozdně gotické stavební etapy. Cihelné stupně schodiště byly při Mockerově rekonstrukci nejspíše obezděny novými stupni betonovými⁴⁵⁾.

Vedle výsledků průzkumu vnějšího pláště zdiva věže, na jehož základě není pochyb o tom, že celá horní polovina zdiva až téměř pod korunní římsu je pozdně gotická, nalézáme v rozporu s předešlou literaturou indicie toho i při rozboru interiérů věže. Schodiště v síle zdi nahoře ústí do malé lichoběžné předsínky, osvětlené horním stupňovitým okénkem. Vpravo se z ní vchází do interiéru 2. patra, rovně na šnekové schodiště k dalšímu podlaží. Vchod do patra je vymezen sedlovým portálkem, otočeným profilací do kruhového prostoru a do chodbičky drážkou pro dveře. Větší část jeho ostění je původní, včetně jedné konzoly, originální je i pravouhlý vchod s obvodovou drážkou do šneku, složený z nízkých pískovcových bloků a jedné cihly (výška 7 cm). O pravotočivém šnekovém schodišti se soudilo, že je pozůstatkem raně gotického řešení, kdy ústilo na horní ochoz věže, a že další segmentové rameno schodiště v síle zdi, navazující na šnek o něco výše a stoupající západním směrem ke 3. patru, je spolu s tímto patrem pozdně gotické⁴⁶⁾. Je však třeba povšimnout, že šnek je osvětlen okénkem stejného typu jako jsou okénka navazujícího schodiště ke 3. patru. Jde o pískovcové ostění s oboustranným okosením, jaké známe zejména z polygonálního šnekového schodiště při severozápadním nároží horního hradu. Dále je nápadná výrazná armatura z pískovcových kvádrů na obou nárožích styku šneku s horní částí schodiště⁴⁷⁾, jejíž dodatečnost je vzhledem k malému významu a dimenzím prostorů nanejvýš nepravděpodobná. Rozdělení schodiště na spodní šnekovou a horní segmentovou část si vysvětlujeme tak, že stavebník nechtěl schodiště v síle zdi mezi 2. a 3. patrem uložit na východní, vojensky nejohroženější stranu zde již slabého zdiva. Proto se pomocí šneku musel dostat tak vysoko, aby obloukovou část schodiště mohl vést opačným směrem nad předsínkou vchodu do 2. patra. Pískovcové schody šneku i pokračujícího schodiště mají opět cementový povrch z Mockerovy etapy.

Portálek ze schodiště do 3. patra je opět sedlový, jen zčásti dochovaný v originále. Novodobé konzoly s maskarony jsou zřejmě kopiemi původních⁴⁸⁾. Za pozornost

45) „Cihlové a silně vyšlapané schody“ zmiňuje Urban (cit. v pozn. 42, s. 73).

46) T. Durdík, cit. v pozn. 8, s. 29.

47) Kvádry armatury mají strany i více než 50 cm dlouhé.

48) Původní konzoly lze zřejmě ztotožnit s konzolami v hradním lapidáriu (dnes ve stříbrnici).

44) Zobrazení, lavírovaná kresba Šemberova, která je relativně velmi přesná, je uložena v SOA Krivoklát, ve složce plánové a kresběné dokumentace hradu Krivoklátu.

Obr. 19: Pravá stojka portálku do horní úrovně 1 patra Velé věže. (Foto autor, květen 1993)

stojí analyticky obnažená nároží špalety západního okna 3. patra, armovaná mohutnými kvádry z načervenalého pískovce, dlouhými bezmála 1 m. Zdá se, že Mocker tyto armatury v interiéru věže nechal důsledně odkryté; na rozdíl od dalších, novodobých oken 3. patra, jsou tyto armatury na zmíněných nárožích šnekového schodiště a u oken 2. patra, špalety otvorů 1. patra takto naproti tomu vymezena nejsou⁴⁹⁾. Nápadně mohutné kvádry armatur jsou pro jagellonskou stavební etapu na hradě typické⁵⁰⁾.

Z rozboru interiérů věže vyplývá, že i přes razantní Mockerovu obnovu se dochovalo nemalé procento autentických pozdně gotických detailů, jejichž vzájemný vztah lze poměrně dobře postihnout. Přitom by bylo často u těchto podružných detailů (zejména armatury, ostění okének) nelogické soudit, že byly tak kompletně v pozdní gotice vyměněny. Naopak již ony napovídají velmi přesvědčivě (i bez ohledu na průzkum vnějšího pláště), že věž je zhruba od poloviny 1. patra pozdně gotická.

Důležitou kapitolou stavebního vývoje věže jsou křížové klenby 1. a 2. patra, doložené Šemberovým zo-

brazením z roku 1825 a plány ze závěru 19. století⁵¹⁾. Dosavadní literatura je spojuje již s raně gotickou etapou věže a pro T. Durdíka jsou jednou z opor interpretace věže jako obytného francouzského donjonu⁵²⁾. Na Šemberově zobrazení je vidět, že konzoly zřícených kleneb byly tehdy v 1. patře zcela odstraněny, ve 2. patře jsou naproti tomu nejméně tři dochované, včetně vysokých výběhů žeber. Bohužel není známo, zda Mocker skutečně vyšel při své rekonstrukci obou kleneb z dochovaných reliktů ve 2. patře. Jeho konzoly i profilace žeber jsou zcela jednotné, přestože ze Šemberovy kresby je dobře zřetelné, že pravý a střední výběh i s konzolou v 2. patře se vzájemně liší, pokud však levý z nich není v profilu vážně poškozen. Pravý výběh i s konzolou i výběh zcela vlevo se dosti podobají dnešním replikám. Je-li zřejmé, že se do Mockerovy rekonstrukce dochovala podstatná torza klenebních výběhů⁵³⁾, soudíme, že se nejspíše opravdu pokusil o jejich věrnou nápodobu, i když všechny originální zbytky evidentně odstranil. Profilace Mockerových žeber s protáhlým hruškovcem a charakteristickým párem oblouků po stranách však těžko může být označena za raně gotickou; naopak je velice blízká žebrům jagellonské klenby tzv. královského sálu a přesvědčivě vypovídá o pozdně gotickém stáří věžních křížových kleneb⁵⁴⁾.

Ani tímto závěrem by ovšem nebylo možno vyloučit, že v 1. patře původně raně gotická klenba byla, pokud by to nezpochybňovala poloha vysoké šterbinové střílny. Promítneme-li si do interiéru její minimální možnou výšku a šířku její špalety určíme pouze na 70 cm, sahal by rovný překlad střílny asi o 2 cm výše než spodní úroveň jedné konzoly a pravá hrana špalety by se přiblížila asi na 19 cm ke svislici boku této konzoly. Založení klenební konzoly do tak těsné blízkosti špalety střílny pokládáme za konstrukčně nepravděpodobné, ale rovněž v daném případě za zbytečné. Uvážíme-li, že špaleta střílny mohla být spíše vyšší a širší, je dokonce možné, že konzola byla zabudována až do její zadivky⁵⁵⁾.

Zajímavá je Šemberova kresba z hlediska zde znázorněné míry dochování pozůstatků kleneb. Chybí zde

51) Publikovány u T. Durdíka, cit. v pozn. 8. Jde o zmíněné plány Urbanovy a z něj důsledně vycházející plány Mockerovy.

52) T. Durdík, cit. v pozn. 8.

53) J. B. Urban, cit. v pozn. 42, s. 73.

54) Profilaci žeber tzv. královského sálu srov. v: A. Cechner, cit. v pozn. 40, s. 69, obr. 51. Autor zde však omylem zaměňuje profilaci žeber v sále s žebrem z kaple a naopak.

55) Za nejbližší analogie této střílny pokládáme 4 podobné střílny Mikulovické brány v Kadani, kterou klademe spíše až do 14. století (srov. V. Razím, K počátkům opevnění města Kadaně, Památky a příroda 13, 1988, s. 340-346). Střílny prolomené ve zdech o síle cca 180 - 270 cm jsou v ústí asi 13 - 20 cm široké a asi 150 - 160 cm vysoké. Jejich nálevkovitá špaleta je v užití, vnější části uzavřena přímým překladem a ve zbylé části segmentem, ve vrcholu dosahujícím až 183 cm výšky. Vnitřní ústí špalety je 94 - 101 cm široké, pátá střílna brány stejného charakteru je uvnitř až 128 cm široká. Také kadaňské střílny nemají tesaná ostění. Podobné dimenze střílny můžeme právem předpokládat i na Krivoklátě.

49) Ne zcela spolehlivě lze v tomto směru využít zobrazení Šemberovo, který naproti tomu velmi důvěryhodně zachycuje tehdy obnažené cihelné záklenky okenních špalet 1. a 2. patra.

50) Kromě zmíněné hranolové věžice při závěru kaple je to nejlépe zřetelné na současných budovách dolního hradu.

nejen téměř celá kubatura suti ze zřícených kleneb, stropu 3. patra a střechy, ale jsou i pečlivě odsekány konzoly 1. patra a setřeny rozdíly mezi podobou líce interiérů a ploch, k nimž přiléhaly vlastní klenby. Z toho lze zřejmě soudit, že interiér věže byl i po požáru roku 1643, s nímž bývá spojován konec původního funkčního určení stavby, dále nějak využíván. Vyloučit dokonce nemůžeme, že zde po klenbách byly ještě rovné stropy⁵⁶⁾.

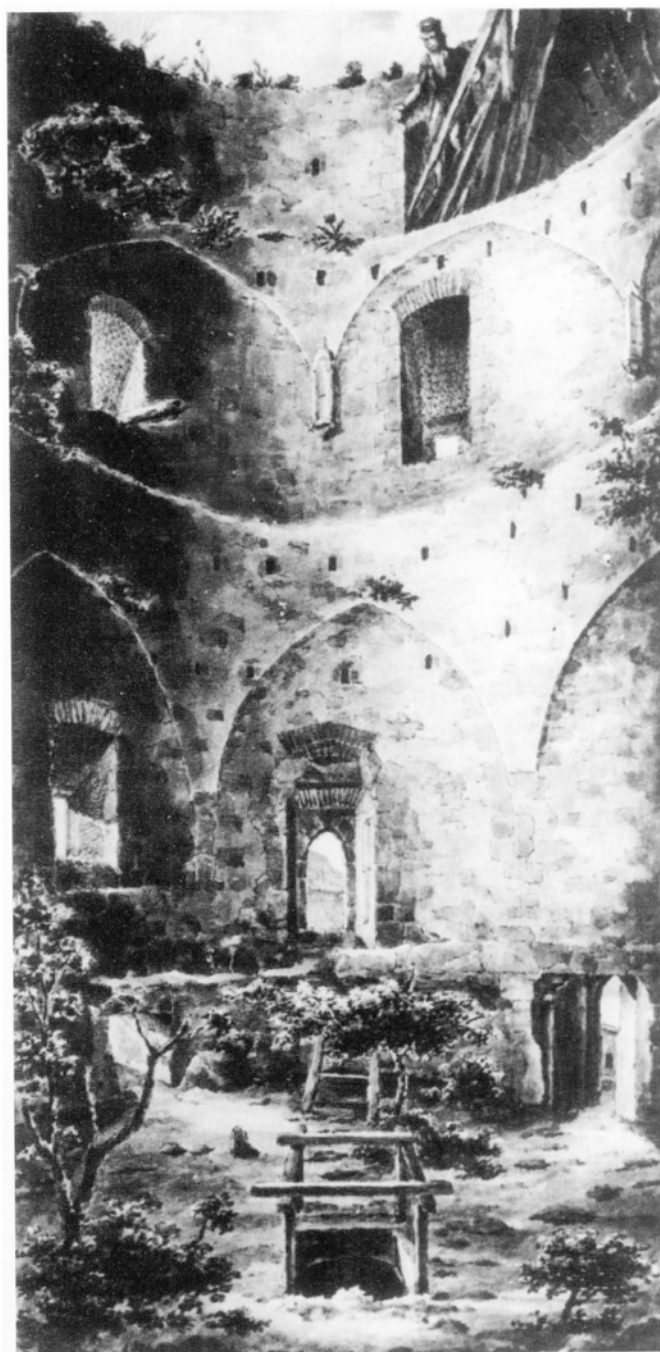
K bližší stavební podobě raně gotické věže tedy nemůžeme říci mnoho. Spolehlivě známe jenom její vnější plášť do výšky asi 15 m od úrovně nádvoří a s její nejstarší stavební fází spojujeme i vysokou lučištnickou střílnu v úrovni 1. patra, pokud ovšem nepatří k nějaké fázi další, kterou se jinak nepodařilo definovat. Určitěji se nelze vyjádřit ani ke způsobu a úrovni oddělení vysokého přízemí od patra; pokud bychom ovšem předpokládali tuto úroveň v jiné poloze než je dnes, muselo by být níže položené 1. patro přístupno otvorem ve stropě shora. Tento případný vstup totiž jistě nelze ztotožnit se vstupem z ochozu, odvráceným od obytné části hradu. Za nejpravděpodobnější pokládáme tu možnost, že úroveň podlahy 1. patra se nezměnila⁵⁷⁾, že původní portálek do tohoto prostoru je polohou totožný s dnešním ve směru od tzv. královny na křídla⁵⁸⁾ a že východní střílna byla opravdu umístěna překvapivě vysoko nad podlahou⁵⁹⁾. Neopomenuitelnou ovšem zůstává otázka příčiny nápadně rozdílného provedení střílny a osvětlovacích okének. Hypotetickou odpověď jsme navrhli výše. Výšku ani další podrobnosti o stavební podobě raně gotické věže neznáme. Vzhledem k poloze střílny pokládáme za nepravděpodobné, že by klenba 1. patra mohla mít raně gotický původ. To spolu s absencí dokladů obyvatelnosti a dalších znaků nutně vede ke zpochybnění in-

56) Z Šemberovy kresby lze dokonce uvažovat o tom, že interiéry věže byly po zřícení kleneb ještě znovu nahozeny, nebo alespoň nabíleny. Zobrazení je příliš přesné na to, aby nezaznamenalo rozdíl ve zbarvení a struktuře povrchu zdiva. Nápadná je zde sama o sobě nepřítomnost sebemenšího zbytku kleneb, stejně jako ostré oddělení patrovými ústupky. Za pozornost v této souvislosti stojí stanovisko A. Sedláčka, jehož část citujeme: „Mylně se domníval ctihodný Heber, že jest spodek věže starý a svršek k němu (od druhého poschodí nahoru) v 15. století postaven, ale že nebyl dodělán, poněvadž prý v druhém a 3. poschodí začato klenutí, ale nedoděláno. Až nahoru dozajista jest věž tato jednolitá, a co se týče nedodělaného klenutí, to má svůj počátek při stavění věže hned za posledních Přemyslovcův“. Sedláček dále soudí, že byly realizovány pouze konzoly, ale klenby už nikoliv (A. Sedláček, cit. v pozn. 42, s. 14). Ani tuto alternativu (ovšem s klenbami pozdně gotickými) nevyklučujeme. Oblouky na Šemberově klenbě by pak zřejmě byly vymezeny příložkami nebo stopami jakýchsi přízedních žeber.

57) Tomu nasvědčuje rovněž ústupek v síle zdiva v interiéru věže. Úpravy síly zdiva jeho ubíráním zevnitř při pozdně gotické přestavbě nepokládáme za pravděpodobné.

58) Se starším než pozdně gotickým původem tohoto portálku by mohl souviset zmíněný fragment vylehčovacího oblouku nad ním.

59) Uvedené střílny kadaňské brány (V. Razím, cit. v pozn. 55) jsou svými parapety 74–122 cm pod podlahou. U královské střílny navíc nelze vyloučit, že parapet její špalety byl nižší než u vlastního vnějšího ústí.

Obr. 20: Lavírovaná kresba J. Šembery z roku 1825. Interiér Velké věže v pohledu k západu. (Reprofoto H. Heckelová)

terpretace věže jako donjonu francouzského původu.⁶⁰⁾ Jediná pozoruhodnější indicie, totiž značný průměr půdorysu věže, který převyšuje většinu věží hradů v Čechách 13. století, může poukazovat i k podobným věžím německým⁶¹⁾. Ani značně skromnější obraz krivo-

60) Pochybnosti o této interpretaci jsme vzhledem k neprokázanosti charakteristických vlastností francouzských donjonů vyslovili již dříve (srov. V. Razím, cit. v pozn. 27).

61) K německým věžím tohoto typu srov. T. Durdík, cit. v pozn. 8. Výjimečnost průměru věže však může vyvolávat i naše nedostatečná znalost o tomto druhu staveb v nejbližším okolí našeho státu, ale i v samotných Čechách (některé věže 13. a 14. století se v průměru těsně blíží 11 m, např. blíže neznámá hlavní věž hradu Prácheň měří cca 10,8 m, přes 11 m má věž Českého Krumlova. Věž hradu Lichnice měří v průměru 11,5 m) srov. T. Durdík, Stavební podoba jižního nároží hradu Lichnice v souvislosti s jeho počátky, *Castellologica Bohemica* 2, 1991, s. 53–64; J. Fro-

klátské věže však nevede k popření její výjimečnosti, jejímuž bližšímu zhodnocení však poněkud brání nedostatečné komplexní znalosti o našich věžích doby přemyslovské.

Nejspíše při nějaké válečné katastrofě, po níž mohlo následovat delší období chátrání, byla při vladislavské přestavbě hradu použita jen část věžního válce a zbytek byl nově postaven. Také u této nové věže postrádáme přímé doklady obytné funkce⁶²⁾, snad ještě důležitější je však absence uzpůsobení k aktivní obraně. Vstříc útoku se vladislavská věž - na rozdíl od své starší formy - obracela zcela slepou masou zdíva a všechny otvory na ostatních stranách měly podobu pouhých osvětlovacích okének nebo dokonce klasických oken. Veškerá váha obrany ležela na horním ochozu věže, na zaostřené ochozové plošině, mající zřejmě funkci jakéhosi bolwerku, na němž mohli být rozmístěny těžší palné zbraně, a na vnější, parkánové hradbě. S mimořádným obranným významem ochozové plošiny a její frekventovanosti zřejmě souvisela potřeba jejího propojení s interiérem věže pomocí severovýchodního vstupu.

Nemáme-li přímých dokladů o tom, že by výplň mezi věží a obvodem hradby byla starší, pokládáme za pravděpodobnější její vznik až v souvislosti s pozdně gotickou přestavbou křivoklátské obvodové fortifikace.

Při dosavadních hodnoceních kvalit tohoto opevnění právě funkce ochozové plošiny před věží byla opomíjena⁶³⁾, přestože ve srovnání s vysunutým bolwerkem u severozápadního nároží a s mohutnou Zlatou baštou na jihozápadě musela mít alespoň stejný význam. Vztaž věže a obvodové zaostřené hradby může připomínat předsunutý „hrádek“ Haselburk ve Vimperku, vybudovaný v rámci celkového pevnostního zajištění městečka na základě privilegia Vladislava Jagellonského z roku 1479. Hlavní tíha obrany i zde ležela na vstříc útoku silně vypjaté hradbě, vpředu výrazné tloušťky, zatímco masivní válcová věž v pozadí hrála jednoznačně druhořadou roli⁶⁴⁾. Teprve další poznání dochovaného materiálu a studium souvislostí mohou napovědět více o pravém významu Křivoklátské fortifikační architektury.

Obr. 21: Nadpraží portálku do dolní úrovně 1. patra Velké věže s vylehčovacím obloukem. (Foto autor, květen 1993)

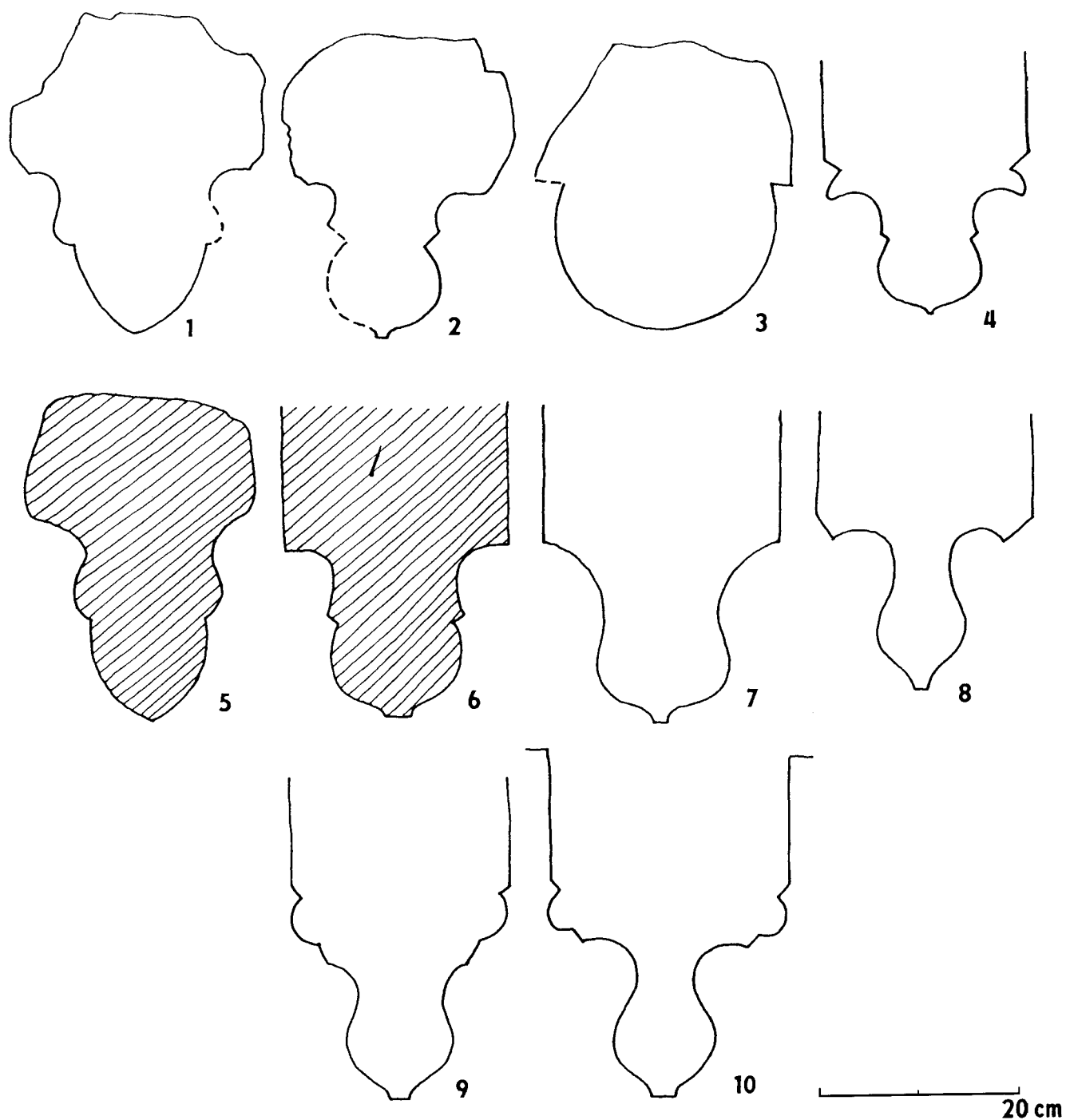
lík-J. Sigl, Zjišťovací výzkum na hradě Lichnici v roce 1991, *Castellologica Bohemica* 3, s. 117-124. (Mimořádné jsou věže hradu Vítějovice s 13,5 m a 14 m) J. Anderle - Z. Procházka - V. Švábek, *Vítějovice, Ročenka Klubu Augusta Sedláčka*, 1987, s. 95-109.

62) Za doklad obytné funkce nemůžeme pokládat ani sedátka v oknech 2. a 3. patra (u jižního okna 2. p. byla připojena až Mockrem). Kamenné lavice ve špaletách oken, často tvořené čelním

a jen jedním postranním dílem jsou i v podružných prostorách pod kaplí, ve stříbrnici atp.

63) Shrnutí v: T. Durdík, *České hrady*, cit. v pozn. 23, s. 307-310.

64) Srov. V. Razím, *Povrchový průzkum městského opevnění Vimperka, Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 6, 1989, s. 125 až 152. Další srovnatelnou analogií může být jižní válcová věž hradu Českého Šternberka (srov. např. D. Menclová, cit. v pozn. 12, s. 316).

Obr. 22: Srovnávací tabulka profilací architektonických článků.

- 1, 2 - raně gotická žebra druhotně použitá ve zdivu věže,
- 3 - přípora druhotně použitá v dolní části zdiva věže,
- 4 - raně gotické žebro klenby průjezdu do horního hradu,
- 7 - žebro kleneb dvou místností pod kaplí,
- 8 - žebro z lapidária (dnes ve stříbrnici),
- 9 - žebro Mockerových kleneb v 1. a 2. patře věže,
- 10 - pozdně gotické žebro klenby velkého sálu,
- 5 - Písek, raně gotické žebro z hradního lapidária,
- 6 - Písek, raně gotické žebro z děkanského kostela.

1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9 zaměřil autor, 6 podle Soupisu (cit. v pozn. 37, s. 216),
10 podle Soupisu (cit. v pozn. 40, s. 69) Kresba autor.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Burg Krivoklát (50 km westlich von Prag) gehörte zu den bedeutendsten Königsburgen in Böhmen. Sie war das Zentrum des gesamten Gebietes der böhmischen Könige, die hier ruhten und sich in den weiten Wäldern der Jagd widmeten. Die umfangreiche Steinburg der dreieckigen Disposition (Abb. 1) wurde von den 30. bis 40. Jahren des 13. Jahrhunderts gebaut, der frühgotische Aufbau wurde ungefähr in den 80. Jahren desselben Jahrhunderts beendet. Schon damals entstand der dreieckförmige Bau der oberen Burg (im Osten) mit einem runden Turm in der Front, die Umschanzung der ganzen weitreichenden Disposition und manche weiteren Objekte, welche nach archäologischer Erforschung von T. Durdík bald darauf untergingen. Die Burg wurde um die Wende des 14. und 15. Jahrhunderts umgestellt und auf bedeutende Art auch um hundert Jahre später.

Der Artikel bringt einen Befundbericht aus der Erforschung der Aussenmäntel des Mauerwerks mancher Gebäude des östlichen Teiles der oberen Burg, namentlich des Südflügels mit der Kapelle im 1. Stock und des grossen runden Turmes.

An der Nordfront des Südflügels der Burg wurden Überreste der Kragsteine des frühgotischen Arkadenkreuzganges festgestellt, der im Erdgeschoss und im ersten Stock war (Analogie der böhmischen Burgen Zvíkov und Písek). Die Situation des Stockkreuzganges und die Entfernungen zwischen seinen Kragsteinen zeugen davon, dass mit ihm bei spätromanischem Aufbau des Gebäudes noch nicht gerechnet wurde und dass auch die Kapelle, bisher im Mauerwerk als frühgotisch betrachtet, bis in den Jagellonischen Umbau der Wende des 15. und 16. Jahrhunderts angehört. Der grossartige Kreuzgang wurde auch beim spätgotischen Umbau der Burg abgeschafft (Abb. 2 - durch Schraffierung gekennzeichnet erforschtes frühgotisches Mauerwerk, punktiert spätgotisches; Abb. 4 - die Frontseite unter der Kapelle mit Spuren von abgeschlagenen Kragsteinen des Kreuzganges; Abb. 17 - die Frontseite des Südflügels mit Kennzeichnung der Gewölbefront des Kreuzganges).

Die grösste Aufmerksamkeit wurde dem grossen runden Turm gewidmet, mit dem sich unlängst die ausführliche Studie von T. Durdík beschäftigte (zitiert in

Anmerk. 8). Dieser Autor betrachtet den mächtigen Turm (Aussendurchmesser 12 m) als direkten Import von Kapetinger Frankreich, als bewohnbaren Donjon, typischen für Burgen des Königs Philipp Augustus. Den Turm datiert er ungefähr zum Jahr 1230, in die eigentlichen Bauanfänge der Steinburg. Mit dem Entstehen des Turmes verbindet er auch die Ausfüllung der zugespitzten Schanze vor ihm. Für romanisch bis frühgotischen betrachtet er das ganze erhaltene Mauerwerk des Turmes, ausser dem letzten Stock, und die Kreuzgewölbe mit Rippen des 1. und 2. Stockes, welche aber in den 80. Jahren des 19. Jahrhundert durch Nachbilder ersetzt wurden. Die Stöcke wurden mit Treppen in der Wanddicke verbunden. Erst den 3. Stock betrachtet T. Durdík für spätgotisch. Die Erforschung bewies, dass das frühgotische Mauerwerk nur ungefähr in die Hälfte des 1. Stockes erhalten ist und der Restteil des Turmes spätgotisch ist (Abb. 2, 17, 18). In dem unteren Teil des Mauerwerkes wurde ein Fragment der Gewölbezusatzstütze gefunden, das davon zeugt, dass der Bau erst in fortgeschrittener Zeit des Frühgotischen Aufbaues der Burg begonnen wurde (Abb. 12, 19-3). Im ersten Stock zielte nach Osten eine hohe Schiessscharte (Abb. 9, 10), vermauert beim spätgotischen Umbau. Im jüngeren Turmteil wurde eine Menge zweimalig benutzter frühgotischer Rippen entdeckt (Abb. 13, 14, 16), oben vermauerte Öffnungen der Streben des Fachwerganges (Abb. 5, 6). Als Bestandteil des spätgotischen Aufbaues waren auch beide Rippenwölbe und die Aufteilung des 1. Stockes in zwei Teile über einander. Als Bestandteil eher dieser Phase des Burgaufbaues setzen wir den keilförmigen Schanzenausläufer um den Turm mit Innenausfüllung voraus, welcher die Funktion eines gewissen Bollwerkes hatte. Die Belege der Wohnfunktion des Baues existieren nicht. Die angeführte Interpretation von Durdík ist durch die Erforschung vollkommen fraglich; auf eine bestimmte Besonderheit des Turmes in böhmischer Umgebung zeigt nur sein grosser Durchmesser. Die Stütze Durdíks Theorie war auch die unweite Burg Týřov, interpretiert als ein französisches Kastell (vor 1249). Aber auch das Einreihen von Týřov zwischen französische Importe ist diskutabel (vergl. V. Razím, zitiert in Bemerkung 27).